

■ Euroskepticism bland partier och medborgare: Tidigare forskning, förklaringar och förslag på analysmodeller

JOAKIM EKMAN¹

Party-based and Public Euroscepticism: Previous Research, Explanations and Analytical Frameworks. This article confronts some general methodological issues involved when analysing 'euroscepticism', i.e. opposition to European integration. Reviewing the literature on party-based and public euroscepticism, the article proceeds with a presentation and critical examination of conceptual frameworks and models suggested in previous research on public attitudes towards the EU. Drawing on e.g. the Eurobarometer surveys, the strengths and weaknesses of different analytical frameworks are demonstrated. The article concludes with a discussion about measurement issues related to empirical analyses of public opposition to European integration.

Denna artikel handlar om olika sätt att analysera de europeiska medborgarnas attityder till den Europeiska Unionen (EU), och närmare bestämt *motståndet* mot det europeiska integrationsprojektet. Själva förekomsten av ett folkligt motstånd är efter konstitutionsfiaskot sommaren 2005 ställt bortom varje tvivel (jfr Hooghe 2007: 5). En majoritet av såväl de franska som de holländska väljarna valde tvärtemot de flesta prognoser att fälla Fördraget om upprättandet av en konstitution för Europa. Debatten som följde tenderade måhända att överdriva EU-ledarnas oförmåga att komma överens om det europeiska integrationsprojektets innehåll och framtida utveckling, men såväl debatten som utfallen i folkomröstningarna visade med all önskvärd tydlighet på ett gap mellan eliter och vanliga medborgare. Förekomsten av ett sådant gap har förvisso observerats vid en rad tillfällen tidigare, och åtminstone sedan den danska folkomröstningen om Maastrichtfördraget 1992 har man inte längre kunnat ta det medborgerliga stödet för en fortsatt fördjupad integration för givet (Taggart & Szczerbiak 2005:2; Mayer & Palmowski 2004; Golub 1999). Den irländska folkomröstningen om Nicefördraget 2001 och svenskarnas nej till euron 2003 förstärkte denna medvetenhet i EU-debatten. Just konstitutionsfiaskot 2005 kom likväl att symbolisera EU:s demokrati- eller legitimitetsproblem, och kom att tolkas just som en indikator

---

¹ Joakim Ekman är docent i statsvetenskap och verksam på Södertörns högskola och i forskningsprogrammet Youth & Society (YeS) vid Örebro universitet.
Epost: joakim.ekman@sh.se

på avståndet mellan eliterna i Bryssel och de vanliga medborgarna. I juni 2008 fick debatten ytterligare näring, då en knapp majoritet av irländarna valde att fälla Lissabonfördraget (jfr Berglund et al. 2006; Fuchs, Magni-Berton & Roger 2008).

Hur ser då motståndet mot EU ut på olika håll i Europa? Eller snarare: hur ska vi som statsvetare gå tillväga för att studera ”euroskepticism” – motstånd mot fortsatt eller fördjupad europeisk integration – vilket uppenbarligen är ett sammansatt fenomen? Syftet med denna översikt är att, utifrån de senaste årens forskning om EU-opinionen i Europa, diskutera olika förslag på analysmodeller vid studiet av ”euroskepticism”. Det teoretiska resonemanget kompletteras med en rad empiriska exempel, i syfte att illustrera styrkorna och svagheter med olika analysmodeller. Det datamaterial vi använder är främst hämtat från *Eurobarometer*-mätningarna, men vi kommer också att se på utfallen i folkomröstningarna om fördjupad europeisk integration (1972–2008).

Artikeln inleds med ett avsnitt om forskningen om medborgarattityder i EU. Vilka aktörer och nivåer har man fokuserat på i den tidigare forskningen? Vad är det som ligger bakom medborgarnas stöd för och motstånd mot det europeiska integrationsprojektet i olika länder? Därefter följer ett avsnitt som mer specifikt fokuserar på olika former av ”euroskepticism” och olika analysmodeller för att undersöka detta fenomen. Här uppmärksammas särskilt den mätproblematik som är förknippad med empiriska undersökningar av det folkliga motståndet mot det europeiska integrationsprojektet. Artikeln avrundas med en diskussion om användbarheten av de olika analysmodellerna.

Forskningen om medborgarnas förhållningssätt till EU

Det europeiska integrationsprojektet har inte sällan beskrivits som ett *elitprojekt* (jfr Hooghe 2007; 2003; Duchesne & Frogner 1995). Romfördragen har utvecklats till en politisk union, inte tack vare utan *trots* de europeiska medborgarna. Stödet för en fördjupad politisk och ekonomisk integration har under resans gång – i bästa fall – varit halvhjärtat. EU framstår i detta ljus som ett projekt som saknar en tydlig folklig förankring.

Om det nu är så att hela det europeiska integrationsprojektet har drivits framåt av de politiska eliterna, trots förekomsten av avvaktande befolkningar, varför ska vi då bry oss om att analysera medborgarnas attityder till EU? Vilken *betydelse* har de egentligen? Vi kan för det första konstatera att ett medborgarperspektiv här *inte* innebär ett antagande om att medborgarnas attityder är helt bestämmande för den förda politiken (jfr Dalton 2006). Vi kan hålla med om att bilden av EU som ett elitprojekt äger sin riktighet.

Vi kan för det andra konstatera att medborgarnas attityder ändå, trots detta, *alltid* har betydelse. Vid ett flertal tillfällen – då medborgarna faktiskt konsulterats i folkomröstningar – har integrationsarbetet stoppats upp. Vägen mot dagens EU har inte varit rak. Den allmänna opinionen kan enkelt uttryckt betraktas som den ram som anger det handlingsutrymme som EU-medlemsstaternas politiska ledare har (Hooghe 2007: 5; Carubba 2001; Sinnott 1995: 11). Man kan också vända på perspektivet och fråga i vilken utsträckning den allmänna opinionen utgör ett hinder mot fortsatt fördjupad europeisk integration?

Debatten inom EU har efter konstitutionsfiaskot också allt tydligare kommit att fokusera på de vanliga medborgarna. EU måste reformeras, har man sagt, och bli mer lyhörd för medborgarnas krav och önskemål. Det upplevda demokratiska underskottet måste hanteras på något sätt. Lissabonfördraget kan ses som det hittills mest ambitiösa försöket att göra EU mer demokratiskt och öppet.

Intresset för medborgarnas attityder skulle alltså kunna motiveras på både ett positivt sätt och ett negativt sätt. Vi kan hävda att det är viktigt för demokratin och legitimiteten i EU att lyssna på medborgarna. Eller, vi kan hävda att det är viktigt lyssna på medborgarna för att förstå vilka hinder som finns i Europa för en fortsatt politisk integration. Hur man än formulerar problemet, handlar det om att försöka förstå hur vanliga medborgare förhåller sig till EU. Varför ser EU-opinionen ut som den gör?

Det finns här en växande forskningslitteratur, som går tillbaka till 1970-talet (Inglehart 1970; Shepherd 1975; Mathew 1980; Handley 1981; Hewstone 1986; Inglehart, Rabier & Reif 1991; Franklin, Marsh & McLaren 1994; Duchesne & Frogner 1995; Dalton & Eichenberg 1998) men som har tagit ordentlig fart först på senare år, i takt med att det europeiska integrationsprojektet har fått en allt mer politisk och överstatlig karaktär. Åtminstone sedan 1990-talet har den europeiska integrationsprocessen blivit allt mer omdiskuterad, politiserad och ifrågasatt, i media (De Vreese 2003), bland sociala rörelser (Schymik 2006; Marks & Steenbergen 2004; Imig & Tarrow 2001) och av politiska partier såväl som av vanliga medborgare (Hooghe & Marks 2006; Pennings 2006; Frankling & Van der Eijk 2004; Frankling, Van der Eijk & Marsh 1995). Tiden då besluten om fortsatt europeisk integration uteslutande avgjordes av politiska eliter i slutna sammanträdesrum är definitivt över. Europas integrationsförespråkare kan inte längre räkna med medborgarnas tysta samtycke eller passiva ointresse (Hooghe 2007: 5).

Ett sätt att sammanfatta olika ansatser i forskningen om medborgaropinioner och europeisk integration är att skilja på de olika nivåer som hamnat i fokus (Brinegar & Jolly 2005: 156; jfr Ehin 2001: 34). En urskiljbar gren av litteraturen har använt parti-program och elitundersökningar som utgångspunkt för analyser av *partibaserad euroskepticism*. De senaste åren har det funnits en växande forskning om olika slags EU-kritiska partier i Europa (Evans 1998; Taggart 1998; Batory 2002; Sitter 2001; Henderson 2001; 2002; Aspinwall 2002; Hughes, Sasse & Gordon 2002; Kopecký & Mudde 2002; Ray 1999; 2004; Harmsen & Spiering 2004; Marks & Steenbergen 2004; Marks et al. 2006; Markowski & Tucker 2006; Taggart & Szczerbiak 2002; 2008).

Diskussionen om partibaserad euroskepticism har bland annat handlat om i vilken utsträckning partiernas EU-motstånd styrs av ideologiska överväganden och i vilken utsträckning det handlar om strategiska intressen, alltså röstfiskande. Crum (2007) har exempelvis undersökt hur oppositionspartier agerar när de ställs inför avvägningen mellan ideologisk trovärdighet och strategiskt röstfiskande. Detta är ett tänkbart dilemma för alla oppositionspartier vars ideologiska hållning leder dem att vara pro-EU, men vars roll som oppositionsparti samtidigt driver dem till att motsätta sig den förda regeringspolitiken. Enligt Crum är dock den ideologiska hållningen den starkaste drivkraften i sådana fall – trots den potentiella möjligheten att vinna sympatier, har pro-EU-partier i oppositionsställning oftast valt att stödja regeringens ”ja” till EU. Samtidigt kan den typen av agerande vara problematiskt. Ett oppositionsparti

som gör gemensam sak med regeringspartiet och exempelvis stödjer ja-sidan i en EU-integrationsrelaterad folkomröstning riskerar att dra på sig sina väljares missnöje – oppositionspartiet stödjer någonting som av väljarna uppfattas som ett regeringsprojekt. Sådana missnöjda väljare kan reagera genom att söka sig till populistiska anti-EU-partier för att kanalisera sitt missnöje (jfr Crum 2007).

Jolly (2007) har undersökt hur regionala partier i Europa förhåller sig till integrationsprojektet. Ibland har det kanske tagits för givet att regionala partier (vilka ofta ses som en variant av icke-*mainstream* partier) skulle utgöra självklara fästen för euroskepticism. Jollys analys visar dock att regionala partier ofta uppvisar en tydlig pro-europeisk hållning, ibland mycket tydligare än motsvarande hållning hos de stora socialdemokratiska, liberala och kristdemokratiska partierna i Europa. Detta mönster har stått sig över tid, gäller i olika länder och i olika politikområden. En förklaring kan vara att regionala partier tenderar att vara positiva till idén om en supranationell politisk enhet med flera olika nivåer, eftersom detta skulle göra regionerna mindre beroende av den nationalstatliga nivån (jfr Theiler 2004).

Det finns vidare en omfattande litteratur som bygger på *Eurobarometer*-data och andra opinionsmätningar, som syftar till att identifiera de faktorer på *individnivån* som påverkar medborgarnas förhållningssätt till det europeiska integrationsprojektet (Anderson & Kaltenhaler 1996; Gabel 1998a; 1998b; 2002; Carey 2002; McLaren 2002; Gabel & Anderson 2002; Brinegar, Jolly & Kitschelt 2004). Vi vet från tidigare studier att euroskepticism i de gamla medlemsländerna hänger samman med faktorer som utbildning, yrke och inkomst (Gabel & Palmer 1995; Anderson & Reichert 1996). Vi vet också att de mer EU-kritiska medborgarna i unionens nya medlemsländer i Central- och Östeuropa återfinns bland omvälvningsprocessernas ”förlorare”: landsortsborna, pensionärerna och låginkomsttagarna (Neumayer 2008; Henderson 2002: 10; Grabbe & Hughes 1999).

En generell lärdom från denna forskningslitteratur är således att okvalificerade arbetare i högre utsträckning än andra tenderar att vara negativa till EU. Med högre utbildning och mer kvalificerade yrken kommer i allmänhet också en positivare hållning till det europeiska integrationsprojektet (Brinegar & Jolly 2005: 156). Samtidigt har det hävdats att denna bild är något onyanserad. Sambandet mellan profession och EU-attityder håller, men den specifika nationella kontexten inverkar i betydande utsträckning också. Brinegar och Jolly (2005) har visat att sambandet är mindre direkt än vad tidigare forskning har utgått från.

En annan inriktning i litteraturen om euroskepticism på individnivån har fokuserat på hur medborgarnas underliggande värderingar hänger samman med stödet för det europeiska integrationsprojektet. Framväxten av så kallade postmateriella eller postmoderna värderingar har ibland setts som instrumentellt för en fördjupad europeisk integration (Inglehart, Rabier & Reif 1991; Janssen 1991), medan framväxten av högerextrema och xenofobiska värderingar knappast kan anses driva integrationsarbetet framåt (jfr Berglund et al. 2006: 139).

Det finns också en rad försök att förklara olika former av euroskepticism i Europa genom att analysera *strukturella förutsättningar* eller *kontextuella faktorer* på den nationella nivån, snarare än förhållanden på individnivån eller partinivån (jfr Eichenberg & Dalton 1993; Anderson & Reichert 1996; Anderson & Kaltenhaler 1996; jfr Hix 2007:

135). Denna gren av litteraturen har i stor utsträckning handlat om förväntningar på de materiella fördelar som förknippas med ett EU-medlemskap. Den form av euroskepticism som funnits i länder utanför integrationsprojektet, som Norge, Island och Schweiz, har ibland förklarats på det viset: EU ses helt enkelt som en ekonomiskt dålig affär för det egna landet (Hix 2007: 133; Henderson 2002: 9–10). Stödet för eller motståndet mot EU går så att säga alltid *via* nationalstaten, är tanken här (Brinegar & Jolly 2005; Franklin, Van der Eijk & Marsh 1995). I synnerhet i den post-kommunistiska kontexten, har det hävdats, har frågan om EU-medlemskapet varit tätt sammanblandad med transformationsprocesserna i de egna länderna (Henderson 2001; 2002: 9–10; Szczerbiak 2001; Ehin 2001).

I en av de få renodlade analyserna av strukturella förutsättningar har Theiler (2004) testat förklaringskraften i en rad ”makrofaktorer”, för att förstå varför befolkningarna i olika länder förhåller sig på olika sätt till det europeiska integrationsprojektet. Theilers första faktor är ett lands *geografiska placering och kulturella bakgrund*. Då Theiler fokuserar på att förklara förekomsten av euroskeptiska förhållningssätt i det tysktalande Schweiz, används enbart Västeuropa som en referenspunkt; och förslaget är att förekomsten av en euroskeptisk befolkning beror på om landet i fråga tillhör södra eller norra Europa, alltså det katolska eller latinska Europa eller det protestantiska Nordeuropa (Theiler 2004: 639). Studier har visat att den katolska delen av Europa, rent generellt, är mindre euroskeptisk än den anglosaxiska och germanska delen (Marks & Wilson 2000).

Theilers andra strukturella förklaringsfaktor är landets *politiska historia*. Med ett öga på Schweiz postuleras det att stolthet över det egna landets politiska och demokratiska landvinningar skulle gå hand i hand med euroskepticism (Theiler 2004: 640). Logiken är lite i stil med att man inte bör ändra ett vinnande recept – om det egna systemet (som i Schweiz) fungerar så bra, varför då byta ut det mot EU-systemet? Kanske kan man också tänka sig det motsatta förhållandet, att en näraliggande erfarenhet av icke-demokrati skulle vara instrumentellt för pro-europeiska attityder i ett land? Efterkrigstidens Västtyskland är ett exempel som antyder att så skulle vara fallet (jfr Ekman 2001: 199–230), och det samma gäller kanske också de post-kommunistiska länderna i Central- och Östeuropa (jfr Linde 2004). Man vill komma bort från ett belastat förflutet och bli ”goda européer” och demokrater.

Sveriges motstånd mot ett alltför långtgående europeiskt samarbete passar in i den första varianten av denna förklaringsmodell. Till skillnad från länder som Tyskland, fanns det i Sverige efter kriget ingen direkt upplevd anledning att reparera någon skada genom att ge avkall på vissa delar av nationalstatens suveränitet, eftersom den svenska nationalstaten inte ansågs vara i behov av den typen av reparationer (jfr Gilljam & Holmberg 1996; Janson & Mårtensson 1998).

En tredje strukturell faktor är ett lands *ekonomiska utveckling*, vilket vi redan varit inne på. Välmående länder – som Norge och Schweiz – är skeptiska mot EU, medan fattiga länder som Rumänien och Bulgarien har haft högt ställda förväntningar på att ta del av EU:s relativa välstånd (Theiler 2004: 640; jfr Henderson 2002: 20). Den omfördelningsmekanism som funnits inom unionen – EU:s regionalstöd – kan också tänkas ha betydelse för opinionsläget i olika länder.

En fjärde tänkbar förklaringsfaktor har att göra med olika länders *etniska sammansättning*. Tidigare studier har visat att i länder med stora etniska, lingvistiska eller kulturella minoriteter, tenderar dessa minoritetsgrupper att vara mer EU-vänliga än majoritetsgrupperna. Skottland och Wales har på detta sätt framhållits som relativt EU-vänliga regioner i ett annars euroskeptiskt Storbritannien. Logiken i detta resonemang bygger på att sådana minoritetsgrupper ser ”Bryssel” som ett trovärdigt alternativ till det egna landets regering. Man söker inflytande och självbestämmande genom att gå förbi nationalstaten, direkt till den europeiska nivån (Jolly 2007: 121– 124; Theiler 2004).

Det finns också försök att *kombinera de olika nivåerna* i analysen: individnivån, partinivån och de nationella kontextuella faktorerna (jfr Marks & Hooghe 2004; Brinegar & Jolly 2005). En betydande del av de senaste årens forskning – som haft en sådan multinivåansats – har rört förhållandet mellan partibaserad euroskepticism och euroskepticism på medborgarnivån. Man har bland annat diskuterat huruvida det är *partiernas* euroskepticism som påverkar väljarna/medborgarna, eller om det tvärtom är *medborgarnas* euroskepticism som påverkar partiernas ställningstaganden (Hooghe 2007: 6; 2003).

Enligt ett utpräglat *bottom-up*-synsätt är medborgarnas preferenser styrande. Partier positionerar sig utifrån sin upplevda kunskap om opinionsläget (jfr Downs 1957). Ett motsatt synsätt är att politiska partier själva sätter upp ramarna för den allmänna opinionen. Medborgare behöver partierna – professionella organisationer med en tydlig ideologisk förankring – för att komma till klara ställningstaganden i nya frågor (jfr Marks & Wilson 2000). Till skillnad från eliterna har de breda massorna, enligt detta *top-down*-synsätt, inte förmågan att helt på egen hand komma fram till lika klara ställningstaganden i komplicerade och mångfacetterade frågor, som det europeiska integrationsprojektet. De vänder sig därför till partierna för vägledning (jfr Ray 2003).

Medan *top-down*-synsättet går hand i hand med uppfattningen om att partiernas förhållningssätt till EU enbart förändras långsamt, är det enligt *bottom-up*-synsättet rimligt att partier på ganska kort sikt kan ändra sitt förhållningssätt till EU. Syftet kan vara att finna nya väljare, att ta sig in i en regering, eller att vinna kortsiktiga strategiska mål på hemmaplan (Hooghe 2007: 7).

Båda dessa synsätt är nyanserade och plausibla. Partier kan mycket väl tänkas anpassa sig snabbt till väljarnas preferenser i EU-frågor, samtidigt som de är organisationer som så att säga förser medborgarna med information om ”det rätta sättet” att förhålla sig till EU. Steenbergen, Edwards & de Vries (2007) har utvecklat en modell för att närmare undersöka relationen mellan partier/eliter och väljare/medborgare. De visar att såväl *top-down*-synsättet som *bottom-up*-perspektivet har relevans. Relationen ser nämligen lite olika ut i olika länder (olika typer av partisystem) och mellan *olika slags partier*. En generell slutsats är att partierna och eliterna inte alls är omedvetna om väljarna/medborgarna och deras Europaattityder, vilket inom parentes kanske är något av en schablonmässig föreställning; att det här alltid måste finnas ett gap (jfr Hooghe 2003: 283). Alla partier är dock inte lika lyhörda för väljarna, och alla väljargrupper är inte lika lyhörda för ”sina” partilinjer. Mer extrema höger- och vänsterpartier tycks vara de som tydligast vägleder sina väljare i EU-relaterade frågor, medan

mittenpartier (och *mainstream*-partier i allmänhet) uppvisar svagare kopplingar mellan elitnivån och väljarnivån.

Gabel och Scheve (2007) har undersökt samma tematik, och fokuserat just på de stora, etablerade partierna. Argumentet är att dessa partier är mest intressanta att studera, då de ju tillsammans samlar in en överväldigande majoritet av medborgarnas röster. Gabel och Scheve visar i korthet att dessa partier sänder ut blandade budskap. Det är inte ovanligt att EU-frågan ger upphov till inre stridigheter inom partier, vilket medborgarna/väljarna uppfattar, och i sin tur medför att de inte känner sig nödgade att följa den officiella partilinjen i EU-relaterade frågor. Att partier inte ”talar med en röst” skulle för övrigt också kunna vara en förklaring till den ibland uppmärksammade diskrepansen mellan väljarstyrkan hos euroskeptiska partier och andelen euroskeptiska medborgare (mätt genom opinionsundersökningar) i olika länder (Hooghe 2007: 8).

Hooghe (2003) har nyanserat bilden av ett generellt gap mellan eliter och medborgare vad gäller förhållningssättet till EU. Hooghe visar att det finns ett gap såtillvida att eliter rent generellt tenderar att vara mer positiva till själva *idén* om europeisk integration, i jämförelse med medborgarna. Men när det handlar om specifika frågor och politikområden, är gapet mellan eliter och medborgare betydligt mindre (Hooghe 2003: 296).

Det finns sammanfattningsvis alltså en hel rad olika förslag på vad som ligger bakom européernas stöd för eller motstånd mot europeisk integration. Ovanstående översikt gör inga anspråk på att vara heltäckande. Syftet har istället varit att peka på mångfalden av inriktningar i litteraturen om medborgarnas och partiernas EU-attityder, och presentera åtminstone ett par av de mest centrala frågorna som berörts i denna diskussion. För att komma fram till mer specifika analysmodeller för den kritiska EU-opinionen, anpassade efter studier som bygger på opinionsdata, ska vi härnäst se närmare på vad det är som ska undersökas. Vad innebär egentligen euroskepticism?

Vad är euroskepticism och hur kan detta fenomen analyseras?

Vi kan rent allmänt förstå ”euroskepticism” som motstånd mot det pågående europeiska ekonomiska och politiska integrationsprojektet, med Bryssel och Strasbourg som politiska centra. Själva benämningen tycks härstamma från journalistiken, där det ursprungligen användes som en generell etikett på det missnöje med eller misstänksamhet mot EG och senare EU som fanns bland politiker och medborgare i medlemsländerna (jfr Neumayer 2008: 136–137; Tiersky 2001).

Begreppet ”euroskepticism” är samtidigt problematiskt. Till att börja med kan man tycka att det är olyckligt att alls använda uttrycket ”skepticism” när det handlar om medborgares kritiska förhållningssätt till olika politiska frågor. Skepticism är ett begrepp som snarare hör hemma inom religion, filosofi och möjligtvis vetenskapsteori, där det används på helt olika sätt. Även om vi rent allmänt kan förstå innehållet i begreppet som gällande ett *ifrågasättande* – och att euroskepticism då betyder ett ifrågasättande av det europeiska integrationsprojektet – är det en något märklig etikett på folkligt missnöje. Vi talar ju inte på motsvarande sätt om ”Sverigeskeptiker” eller

”angloskeptiker” när vi undersöker svenska eller brittiska medborgare som är missnöjda med (olika delar av) det svenska eller det brittiska politiska systemet. ”Eurokritiker” hade kanske varit en bättre etikett.

Att tala om ”euroskepticism” har dock blivit en slags konvention, och vi skulle i detta sammanhang inte vinna någonting på att konstruera en ny etikett för EU-kritiska medborgare. Vi kan dock peka på ytterligare problem med begreppet. Även om euroskepticism alltså handlar om ett ifrågasättande av europeisk integration, är det långt från självklart vad detta egentligen innebär.

Integrationsprojektet förändrar hela tiden karaktär, till att börja med. Den ”tidiga” euroskepticismen var således någonting annat än vad den är idag – den grundade sig då främst i ett motstånd mot den gemensamma marknaden (Gabel 1998a; 1998b). Men åtminstone sedan Maastrichtavtalet har euroskepticism mer generellt kommit att handla om ett försvar av nationella politiska och kulturella intressen, vilka uppfattas vara utsatta för ett hot (Hooghe & Marks 2006; Harmsen & Spiering 2004). Samtidigt kan framväxten av en supranationell struktur tänkas påverka olika nationella kontexter på olika sätt. Vissa nationella identiteter tycks exempelvis vara mer kompatibla med en EU-identitet än andra (jfr Diez Medrano 2003). Euroskepticism betyder alltså olika saker i olika länder, och olika saker vid olika tidpunkter.

Och vidare: även om vi förstår ”euroskepticism” som en samlingsbenämning på politiska partiers eller medborgares ifrågasättande eller kritik av det i idag existerande europeiska integrationsprojektet, kan ju kritiken gälla helt olika saker. Det är inte alls samma sak att vara kritisk mot EU såsom det fungerar i praktiken – vid en viss bestämd tidpunkt och inom ett avgränsat politikområde – som det är att vara kritisk mot själva idén om ett integrerat Europa, ett förpliktande samarbete mellan de demokratiska staterna på den europeiska kontinenten. Om vi nöjer oss med att uppfatta euroskepticism som en samlande benämning på all slags missnöje med EU, missar vi viktiga nyanser i medborgarnas förhållningssätt. Vi behöver således något slags ramverk för att analysera den EU-kritiska opinionen.

Ett sätt att göra en åtskillnad mellan olika former av euroskepticism har föreslagits av Taggart och Szczerbiak, båda främst inriktade på forskningen om anti-EU-partier (Taggart 1998; Szczerbiak & Taggart 2000; Taggart & Szczerbiak 2002; 2008). I en rad arbeten har de arbetat med en enkel modell (tabell 1), där de skiljer på ”hård” (*hard*) och ”svag” eller ”mild” (*soft*) euroskepticism bland politiska partier i Europa.

Denna analysmodell är inte fri från problem (jfr Neumayer 2008: 137–142). Man kan exempelvis fråga sig om analysmodellens två kategorier eller typer av euroskeptiska förhållningssätt verkligen är ömsesidigt uteslutande eller inte. Blir inte gränsen mellan ”hård” och ”mild” euroskepticism oundvikligen flytande, då man vänder sig till empiriska observationer? Politiska partier är komplexa organisationer, och talar inte nödvändigtvis med ”en röst”. Tidigare forskning (jfr ovan) har visat att också partier som ”officiellt” är för EU kan uppvisa starka anti-EU-fraktioner – och tvärtom. Vidare så är tidsaspekten besvärlig att hantera. Europadimensionen är inte lika aktuell i ett lands politik hela tiden, utan intresset för och betydelsen av ”Bryssel” varierar. Ett parti som enligt ovanstående typologi är ett ”hårt” euroskeptiskt parti vid någon speciell tidpunkt, som inför en stundande folkomröstning eller ett val till Europaparlamentet, kan vid något annat mätillfälle kanske istället uppfattas som något

Tabell 1. Olika former av partibaserad euroskepticism

	Karaktäristik	Indikatorer
Hård euroskepticism	Euroskepticism som bygger på ett <i>principiellt</i> motstånd mot EU och europeisk integration. Ett sådant motstånd återfinns hos partier som driver linjen att det egna landet skall lämna EU. Denna typ av "hårda" euroskepticism återfinns även hos partier som driver frågor som i praktiken står i opposition till det europeiska integrationsprojektet, såsom det för tillfället ser ut.	Enfrågepartier, inriktade på kritik av EU. Kraftigt uttalad anti-EU-retorik, som baseras på partiets ideologiska plattform. Om partiet kräver ett villkorat EU-medlemskap, är villkoren i regel <i>de facto</i> orealistiska.
Mild euroskepticism	Euroskepticism som inte bygger på ett <i>principiellt</i> motstånd mot EU och europeisk integration, utan som bottnar i ett upplevt missnöje med specifika politikområden, där olika "nationella intressen" uppfattas stå i konflikt med EU:s agenda.	Anti-EU-retorik som en del av partiets repertoar eller dess kännetecken.

Källor: Szczerbiak & Taggart (2000: 6–7); Taggart & Szczerbiak (2002).

"mildare" euroskeptiskt, då partiet vid detta senare tillfälle driver andra frågor. Populistiska partier, om än inte etablerade partier (jfr ovan), kan på ett sådant sätt hoppa mellan olika kontroversiella frågor för att locka till sig väljare (Szczerbiak & Taggart 2000: 7–8; Rydgren & Widfeldt 2004; Crum 2007).

Man bör alltså förhålla sig kritisk till modellen i tabell 1. Samtidigt är distinktionen som görs här – grovhuggen eller inte – viktig. Analysmodellen kan användas för att ge en ögonblicksbild av partibilden i något eller några medlemsländer, och ge åtminstone preliminära svar på frågor som: hur ser det organiserade EU-motståndet ut för tillfället? Hur ser förutsättningarna ut för en kraftfull euroskepticism att få fäste i något lands regering?

Taggart och Szczerbiak (2002) identifierar Danmark, Storbritannien, Frankrike, Österrike och Sverige som länder där olika slags euroskeptiska partier har störst andel väljare i Europa. Deras analys – som nu har ett par år på nacken – rör sig i EU15-kontexten. Bland de länder som vid detta tillfälle (alltså före 1 maj 2004) var kandidatländer, pekas också Ungern, Tjeckien, Slovakien och Estland ut som länder med särskilt starka euroskeptiska partier. Malta nämns också, men faller utanför Taggart och Szczerbiaks egentliga analys. I Berglund et al. (2006: 149–153) testas Taggart och Szczerbiaks modell (tabell 1) på EU-medlemsländerna och kandidatländerna under tidsperioden 2000–2004. Liksom Taggart och Szczerbiak pekar Berglund et al. ut Danmark, Frankrike, Sverige, Storbritannien, Tjeckien och Ungern som länder där olika slags "hårda" euroskeptiska partier har stora andelar väljare, men identifierar även före-

komsten av sådana partier i Belgien, Grekland, Polen och Kroatien. Den ”milda” formen av euroskepticism finns företrädd bland partier i nästan alla europeiska länder, med Spanien och Bulgarien som de mest framträdande undantagen (Berglund et al. 2006: 152).

Taggart och Szczerbiak (2002) framhåller att det finns en diskrepans mellan det generella euroskeptiska opinionsläget i ett land – såsom det framkommer i exempelvis opinionsmätningar – och det folkliga stödet för partier som säger sig företräda en euroskeptisk politik, mätt i andelen röster i de allmänna valen (jfr Hooghe 2007: 8). Taggart och Szczerbiak menar därför att man inte får glömma bort *partierna* när man analyserar anti-EU-strömningar i ett land. Det är de politiska partierna som artikulerar det (eventuella) folkliga missnöjet med EU, och det är partierna som för in (eventuella) anti-federala element i den politiska processen. Detta är naturligtvis helt riktigt. Samtidigt är det inte svårt att peka ut problemen med att analysera fenomenet ”euroskepticism” genom att enbart eller i första hand fokusera på politiska partier.

En invändning har vi redan varit inne på. Det ”mått” man får på ”euroskepticismen” i ett land blir känsligt för *svängningar över tid*, eftersom EU-frågan inte behöver vara lika aktuell hela tiden. Ett ”hårt” euroskeptiskt parti kan bara några månader efter mätpunkten snarare framstå som ett ”milt” euroskeptiskt parti, eller tvärtom.

Det kan vidare vara svårt att säga någonting om den *potentiella politiska betydelsen* av euroskepticism i något visst land, genom att fokusera på partiernas ställningstaganden och väljarstöd. De partier som analyseras i litteraturen om EU-kritiska partier inkluderar exempelvis gröna partier, populistiska partier samt mer eller mindre extrema höger- och vänsterpartier (jfr Rydgren & Widfeldt 2004; Norris 2005). För dessa partier – och deras väljare – kan frågan om det europeiska integrationsprojektet vara av sekundär betydelse, även om motståndet mot EU också kan klassificeras som ”hårt” enligt tabell 1. I sådana fall kan alltså detta mått – partiets elektorala styrka – ge en skev bild av en organiserad euroskeptisk opinion och dess potentiella inflytande över ett lands politik. Taggart och Szczerbiak är nu inte omedvetna om detta förhållande, och noterar att det man egentligen mäter, är andelen väljare i ett land som inte tvekar inför att rösta på partier som – *bland annat* – förespråkar en euroskeptisk politik. Detta är dock inte nödvändigtvis samma sak som att studera en befolkningsandel som uttryckligen kräver, till exempel, att det egna landet utträder ur EU. Att analysera euroskeptiska partier kan med andra ord innebära att man enbart *indirekt* analyserar en euroskeptisk opinion i ett land.

Här finner vi således ett starkt argument för att istället koncentrera analysen på opinionsdata, för att få en mer *direkt* bild av den potentiella betydelsen av euroskepticism, exempelvis inför en folkomröstning om fördjupad EU-integration. Samtidigt har detta också att göra med – vilket vi noterade i den tidigare forskningsöversikten – hur vi väljer att se på förhållandet mellan euroskepticism på medborgarnivån och partibaserad euroskepticism. (Vad är hönan och vad är ägget?) I denna artikel har vi valt att fokusera på *medborgarnivån*, och den fortsatta diskussionen handlar främst om att mäta förekomsten av euroskepticism genom att analysera opinionsdata.

Att mäta euroskepticism på medborgarnivån

De två positioner som berördes i tabell 1, ”hård” euroskepticism å ena sidan, och ”mild” euroskepticism å den andra, skulle kunna likställas med en distinktion mellan medborgarnas motstånd mot europeisk integration på en *principiell nivå* och olika former av motstånd mot EU på en *pragmatisk* eller *funktionell nivå*. Vi kan här illustrera dessa skilda positioner genom att hänvisa till en analysmodell som tagits fram inom den internationella forskningen om medborgarattityder och systemtilltro.

När man analyserar medborgarnas stöd för olika typer av politiska system skiljer man i allmänhet på olika dimensioner eller objekt, mot vilka medborgarna kan rikta sitt stöd. Utgående från David Easton (1965; 1975) har Pippa Norris (1999) utvecklat en multidimensionell modell för medborgarnas stöd för ett politiskt system. Norris skiljer på fem olika komponenter av det politiska systemet: den politiska samfälligheten, den politiska regimens principer, den politiska regimens effektivitet, den politiska

Tabell 2. Medborgarstöd för olika komponenter av ett politiskt system.

Objekt	Typ av stöd	Exempel på indikatorer (frågor i opinionsmätningar)
Den politiska samfälligheten	En känsla av samhörighet med det egna landet eller den politiska gemenskapen.	”Hur stolt är du över att vara medborgare i detta land?” ”Hur stolt är du över att vara Europé?”
Regimprinciper	Stöd för demokrati som ett ideal eller som det principiellt bästa styrelseskicket. Stöd för idén med EU (ett integrerat Europa).	”Demokratin är inte problemfri, men är ändå bättre än alla andra typer av statskick.” ”På det stora hela, tycker du att vårt lands medlemskap i EU är bra, dåligt eller varken bra eller dåligt?”
Regimeffektivitet	Stöd för demokratin såsom den fungerar i praktiken, i ett visst land vid en viss tidpunkt. Stöd för EU-medlemskapets aktuella konsekvenser.	”Hur nöjd är du med demokratis funktionssätt i vårt land?” ”Allt som allt, skulle du säga att vårt land har tjänat på att vara medlem i EU eller inte?”
Regiminstitutioner	Stöd för de existerande institutionerna i ett politiskt system: parlament, polis, domstolar, partier, militären och så vidare.	”Hur stort förtroende har du för följande institutioner i vårt land?” (parlament, polis, domstolar, partier, militären och så vidare) ”Hur stort förtroende har du för EU / Kommissionen / Europaparlamentet?”
Aktörer	Stöd för specifika politiska ledare.	”Hur nöjd är du med våra nu sittande makthavares sätt att styra landet?”

Källor: Norris (1999); Berglund et al. (2006).

regimens institutioner, samt olika politiska aktörer. Medborgarna kan rikta sitt stöd eller missnöje mot var och en av dessa olika komponenter (tabell 2).

Att stödja det första av dessa objekt, *den politiska samfälligheten*, innebär kort sagt att känna någon slags lojalitet till eller samhörighet med det egna landet eller den egna nationen, eller i fallet EU, den övernationella politiska gemenskapen. En stark nationell – eller europeisk – identitet kan tolkas som ett sådant stöd för den politiska samfälligheten. Åtskillnaden mellan den politiska regimen *principer* och det politiska systemets *effektivitet* (funktionssätt) görs för att analytiskt skilja på exempelvis olika typer av demokratistöd, då man analyserar attityddata från nya demokratier (jfr Linde 2004). En person kan stödja demokratin som ett normativt ideal, på en principiell nivå, som det bästa av alla tänkbara styrelseskick. Men en individ kan också stödja ett demokratiskt styrelseskick på en mer instrumentell nivå – så länge den demokratiska regimen ser till att leverera välfärd och nyttigheter stödjer man demokratin, men i tider av sviktande effektivitet kan man tänka sig att dra tillbaka sitt stöd. En sådan typ av villkorat stöd är uppenbarligen någonting annat än stödet för demokratin som ett normativt ideal. Därför är det viktigt att här göra en analytisk distinktion.

Skillnaden mellan att stödja den politiska regimen institutioner och specifika politiska aktörer har att göra med skillnaden mellan att stödja exempelvis Barack Obama som president och att stödja presidentskapet som institution. Det är också värt att notera att medborgarna i ett land mycket väl kan känna olika grad av tilltro till olika typer av institutioner. Att man misstror regeringen eller parlamentet betyder inte nödvändigtvis att man också misstror polisen och domstolarna, eller tvärtom (Norris 1999: 9–12; Klingemann 1999: 33–38).

Modellen (tabell 2) har använts för att analysera det medborgerliga stödet för demokratin på nationell nivå i såväl nya som gamla demokratier (Norris 1999), men också för att analysera de europeiska medborgarnas stöd för EU som ett politiskt system (Berglund et al. 2006). Vi kan utgå från denna analysmodell för att illustrera hur man kan skilja på olika nivåer när det gäller medborgarnas motstånd mot EU och det europeiska integrationsprojektet. Tanken är att vi kan analysera detta motstånd dels på en *principiell* nivå, dels på en *instrumentell* nivå. Vi skulle kunna likställa ”hård” euroskepticism (se tabell 1) med ett motstånd mot europeisk integration på en *principiell* nivå. Ett sådant motstånd skulle man kunna förvänta sig finna hos nationellt sinnade medborgare som motsätter sig all form av överstatlighet och som ryser inför tanken på ”ett enat Europa”. Detta ligger nära det som Kopecký och Mudde (2002: 316) har kallat för en ”eurofobisk” hållning. Ett sådant principiellt motstånd skulle kunna spåras i opinionsmätningar bland medborgare som motsätter sig alla former av ekonomiska och politiska integrationssträvanden. Sådana medborgare uppfattar det egna landets medlemskap i EU som någonting negativt och önskar (rimligtvis) ett utträde ur EU. De norska väljarnas avståndstagande från ett EG-medlemskap 1972 och EU-medlemskapet 1994 skulle kunna tolkas som ett uttryck för ett utbrett principiellt motstånd mot att ”integreras i Europa”. De schweiziska väljarnas beslut att rösta mot EES-avtalet 1992 skulle kunna vara ett annat exempel på utbredd hård eller principiell euroskepticism på medborgarnivån.

Det som i tabell 1 kallades för ”mild” euroskepticism skulle på motsvarande sätt kunna likställas med ett motstånd mot EU eller det europeiska integrationsprojektet

på en instrumentell eller pragmatisk nivå. Det handlar här om ett slags *prestationsrelaterat missnöje* med vissa aspekter av EU:s faktiska funktionssätt snarare än om något principiellt motstånd mot europeisk integration. Ibland talar man om ”eurorealister” för att sätta en etikett på denna typ av missnöje (jfr Neumayer 2008). Medborgare med detta förhållningssätt uppfattar inte det egna landets medlemskap i EU som någonting i grunden felaktigt, men är missnöjda med (vissa delar av) EU:s sätt att fungera för tillfället.

Denna form av prestationsrelaterat missnöje – eller mild euroskepticism – har antagligen spelat en avgörande roll i samband med flera folkomröstningar om fördjupad europeisk integration. Den danska folkomröstningen om Maastrichtfördraget 1992 och de franska och holländska folkomröstningarna om Konstitutionsfördraget 2005 har framhållits som exempel, där stora delar av medborgarna – åtminstone tillfälligtvis – sagt nej till fortsatt integration, trots att de egentligen inte är negativt inställda till de egna ländernas medlemskap i EU. (Detta utesluter naturligtvis inte att också ”hårda euroskeptiker” röstade mot fördjupad europeisk integration i dessa folkomröstningar.) Just beträffande omröstningarna om Konstitutionsfördraget kan vi säga med ett visst mått av säkerhet att det handlade om den mildare formen av euroskepticism. På sommaren 2005 organiserade Europakommissionen flera *post-election*-undersökningar bland medborgarna i Spanien, Frankrike, Holland och Luxemburg, där respondenterna uttryckligen tillfrågades om sina motiv för att rösta mot Konstitutionsfördraget. I Frankrike handlade ”nej-röstandet” till betydande delar (31 procent) om en oro för arbetslöshet och försämrade social välfärd. I Holland hade den vanligaste förklaringen istället att göra med den upplevda bristen på information. I inget av de två länderna tycks den hårda formen av euroskepticism ha spelat så stor roll, om vi får tro dessa opinionsmätningar: enbart 4 procent av ”nej-röstarna” i Frankrike och 8 procent av de holländska konstitutionsmotståndarna förklarade sitt röstbeteende genom att hänvisa till ett explicit avståndstagande från det europeiska integrationsprojektet (*Flash Eurobarometer* 171–173).

”Mild” eller prestationsrelaterad euroskepticism förekommer i åtminstone två varianter. För det första kan man tänka sig att denna hållning återfinns hos medborgare som tycker att EU och dess institutioner utgör ett hot mot den nationella suveräniteten. Denna oro kombineras inte sällan med uppfattningen att EU borde vara ett forum för *mellanstatligt samarbete*, och ingenting annat. En annan form av ”mild” euroskepticism bottnar i ett missnöje med EU:s oförmåga att hantera omvärlds- eller globaliseringstrycket, för att skydda de egna arbetstillfällena och den sociala välfärden (jfr Hix 2007; Szczerbiak & Taggart 2000). Enligt detta senare perspektiv är problemet inte att EU-institutionerna uppfattas som för starka, utan tvärtom, som att de är för svaga. Missnöjet drivs av uppfattningen att EU borde fungera som en *supranationell enhet*, en federation, ett Europas Förenade Stater om man så vill.

De två olika euroskeptiska förhållningssätten (”mild” och ”hård”) sammanfattas i tabell 3, där vi också har inkluderat frågor från *Eurobarometer*-mätningarna som kan användas för att analysera EU-medborgarnas skiftande förhållningssätt till det europeiska integrationsprojektet. *Eurobarometer* (EB) är en opinionsundersökning som har utförts på uppdrag av Europakommissionen sedan 1974. Denna stora, två gånger per år återkommande undersökning täcker in medborgarna i EU:s samtliga medlemssta-

Tabell 3. Olika former av euroskepticism bland medborgare.

	Karaktäristik	Exempel på indikatorer i opinionsmätningar
Hård eller principiell euroskepticism	Ett principiellt motstånd mot EU och europeisk integration som förekommer hos medborgare som tycker att det egna landet bör stå utanför EU. Ett ifrågasättande av såväl fördjupad integration som en breddning av det politiska och ekonomiska samarbetet mellan Europas stater.	”På det stora hela, tycker du att vårt lands medlemskap i EU är bra, dåligt eller varken bra eller dåligt?”
Mild eller prestationsrelaterad euroskepticism	Ett prestationsrelaterat motstånd mot EU. Själva idén med europeisk integration accepteras, men det finns ett missnöje med specifika politikområden eller EU:s faktiska funktionssätt. I. EU och dess institutioner uppfattas som ett hot mot den nationella suveräniteten. EU ses som ett forum för mellanstatligt samarbete. II. EU och dess institutioner uppfattas som otillräckliga för att hantera eller kontrollera globaliseringsstrycket. EU ses som en överstatlig enhet.	”Allt som allt, skulle du säga att vårt land har tjänat på att vara medlem i EU eller inte?”

ter – sedan våren 1995 är Sverige, Finland och Österrike med, och hösten 2004 (*Eurobarometer* nr 62) inkluderades ytterligare tio nya medlemsländer (Estland, Lettland, Litauen, Polen, Ungern, Tjeckien, Slovakien, Slovenien, Cypern och Malta). Mellan åren 2001–2004 var dessa senare länder inkluderade i en separat opinionsmätning, kallad *Candidate Countries Eurobarometer*. Idag täcker EB-undersökningen också in de nya medlemsländerna Bulgarien och Rumänien, samt Kroatien, Makedonien och Turkiet (inklusive norra Cypern). De nationella urvalen i mätningarna speglar befolkningssammansättningen i de olika länderna från 15 år och uppåt och uppgår till runt 1000 respondenter per land. De frågor som ställs i de regelbundna EB-undersökningarna har framförallt att göra med attityder till EU och dess olika institutioner, men här finns också frågor av mer generellt samhällsvetenskapligt intresse, som attityder till demokrati och förtroende för politiska institutioner.

Vi ska i det följande se lite närmare på möjligheten att operationalisera de olika formerna av euroskepticism som här diskuterats, främst genom att analysera frågor från *Eurobarometer*-mätningarna. Vi kommer också att se på utfallen i folkomröstningarna om fortsatt eller fördjupad europeisk integration.

Hård euroskepticism

Det finns ett par frågor i opinionsmätningarna *Eurobarometer* (EB) och den tidigare *Candidate Countries Eurobarometer* (CCEB) som kan användas för att analysera förekomsten av ”hård” eller ”principiell” euroskepticism bland Europas medborgare. Den vanligaste indikatorn är standardfrågan om EU-medlemskapet (jfr Brinegar & Jolly 2005: 171), som lyder: ”På det stora hela, tycker du att vårt lands medlemskap i EU är bra, dåligt eller varken bra eller dåligt?” I länder utanför unionen har frågan gällt om respondenterna tror att ett framtida medlemskap *skulle* vara bra eller dåligt. Utgående från analysmodellen i tabell 3, skulle hård eller principiell euroskepticism vara förenad med ett konsekvent betecknande av ett EU-medlemskap som någonting ”dåligt”.

Ytterligare en tänkbar indikator på (hård) euroskepticism är EB-frågan om hur medborgarna rent generellt ser på EU: har man en positiv, neutral eller negativ bild av unionen? En annan tillgänglig EB-fråga gäller hur stort förtroende respondenterna har för EU som institution. Dessa frågor präglas dock av en viss vaghet och framstår, åtminstone rent intuitivt, som mindre *direkta* mått på den hårda formen av euroskepticism i jämförelse med frågan om det egna landet och EU-medlemskapet (jfr Brinegar & Jolly 2005: 171; Taggart & Szczerbiak 2002).

I figur 1 har vi försökt att ge en bild av den ”hårda” formen av euroskepticism i Europa. Figuren bygger på mätningar från våren 1981 till och med våren 2005. Den specifika fråga som har ställts gäller alltså om medlemskapet i EU (tidigare EG) upplevs som ”bra, dåligt eller varken bra eller dåligt?” Figuren redovisar enbart utfallet på svarsalternativet ”dåligt” (medelvärden över tid).

Om vi börjar med Västeuropa, kan vi lätt urskilja två kluster: länder (befolkningar) med en ganska positiv bild av EU och länder med en mer negativ bild av EU. Till den EU-vänliga gruppen hör Beneluxländerna (Belgien, Holland och Luxemburg), länderna i södra Europa (Italien, Spanien, Portugal och Grekland) samt Irland, inklusive de sex grevskapen i Ulster. Tyskland skulle också kunna klassificeras som EU-vänligt, medan Frankrike kanske är något mer tveksamt. Om vi drar en gräns vid ett medelvärde på 15 procent uttalat EU-kritiska medborgare, hamnar Frankrike i den mer kritiska gruppen länder. (I de senaste årens EB-mätningar har genomsnittet på svarsalternativet ”dåligt” legat på runt 14–15 procent i EU27.) Den distinkt EU-skeptiska gruppen innefattar annars länderna utanför Kontinentaleuropa: Storbritannien, Norden (Danmark, Sverige, Norge och Finland) samt Österrike. Speciellt Sverige och Norge framstår här som EU-skeptiska, med medelvärden i storleksordningen 30–35 procent (figur 1).

Denna geografiska uppdelning sammanfaller förhållandevis väl med de olika ländernas deltagande i och erfarenhet av det europeiska integrationsprojektet. De EU-skeptiska länderna Österrike, Sverige och Finland blev medlemmar i EU först 1995. Danmark och Storbritannien har visserligen varit medlemmar längre, sedan 1973, men har under senare år tillsammans med Sverige framträtt som särskilt EU-kritiska. Det är talande att inget av de tre länderna använder euron som valuta. Den euroskeptiska hållningen har dessutom kunnat observeras på andra sätt. I juni 1992 sade danskarna nej till Maastrichtavtalet med en knapp majoritet (50,7 procent). Enbart efter

en revision av fördragstexten och en ny folkomröstning kunde 56,8 procent av de danska väljarna acceptera EU-fördraget, den 18 maj 1993.

Storbritannien å sin sida har en lång historia av kontroverser med ”Bryssel”. Under 1960-talet förhindrade Frankrikes president Charles de Gaulle vid upprepade tillfällen att Storbritannien blev medlem i EG, och först efter de Gaulles avgång kunde man komma med. Under 1980-talet drev Thatcher en styvnackad linje med avseende på det brittiska bidraget till EG:s budget, vilket i praktiken försvårade hela det europeiska integrationsarbetet. På senare år har också väljarna i Storbritannien varit uttalat euroskeptiska. I valet till Europaparlamentet i juni 2004 tog det EU-kritiska partiet *UK Independence Party* (UKIP) hem hela 12 platser i parlamentet i Strasbourg. Detta ska ställas mot det konservativa partiets 27 platser. I Sverige fick den EU-skeptiska Junilistan 3 platser i samma val. Och året innan, den 14 september 2003, röstade svenskarna nej till att införa euron som valuta i landet. Norge, till sist, är inte medlem i EU, men har inkluderats här som en referenspunkt. Landet passar väl in i det nordiska, icke-kontinentala och ”skeptiska” lägret. Två gånger – 1972 och 1994 – har normännen sagt nej till att delta som medlemmar i det europeiska integrationsprojektet.

Euroskepticism tycks således vara förenat med avsaknaden av ett väl fungerande och långvarigt deltagande i Europasamarbetet. Och omvänt, bland de länder i figur 1 som är mer EU-vänliga eller som i alla fall saknar en utbredd ”hård” euroskepticism hittar vi åtminstone fem av de sex ursprungliga medlemmarna (Tyskland, Italien och Beneluxländerna).

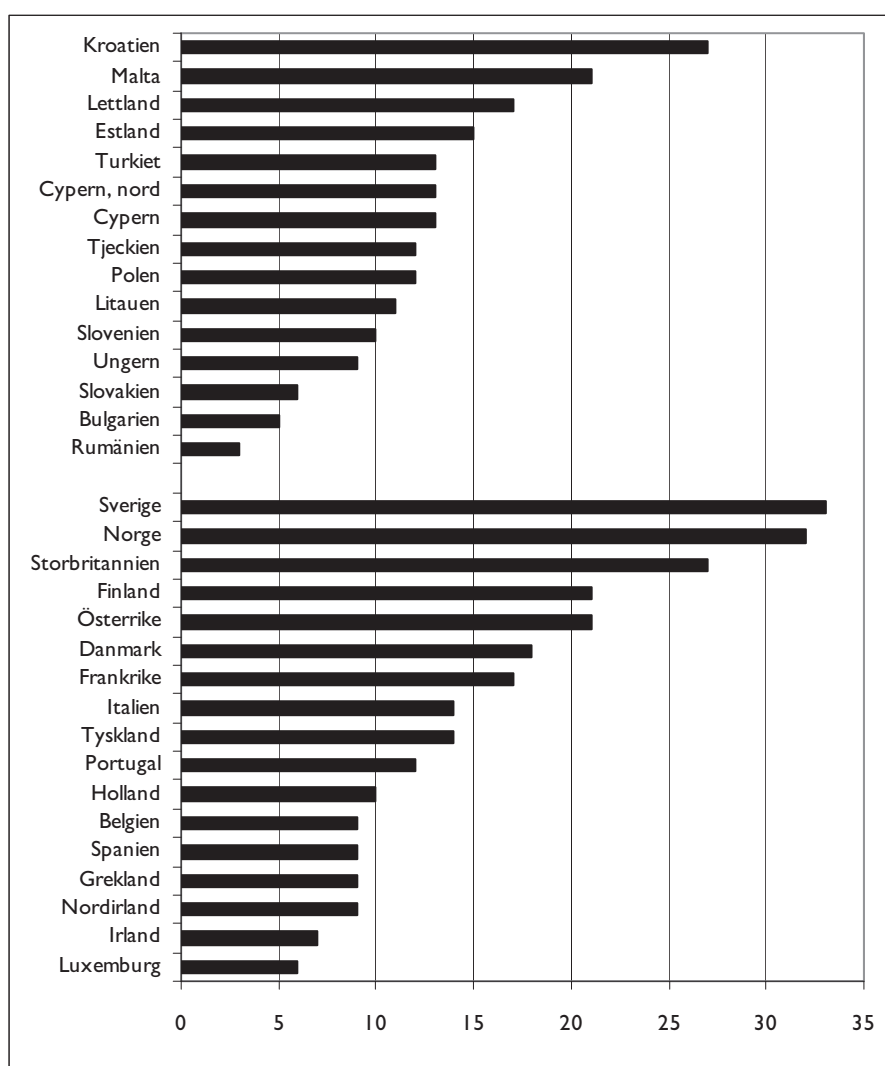
Frankrike är något av ett avvikande fall i detta sammanhang. Landet är en av grundarna av det europeiska integrationsprojektet, och vi skulle kanske därför ha förväntat oss att fransmännen skulle ha placerat sig närmare Beneluxländerna, rent attitydmässigt. Samtidigt har fransmännen under hela efterkrigstiden haft ett något ambivalent förhållningssätt till Europaintegrationen. Man har deltagit, ja, men man har hela tiden hållit en slags skeptisk distans till ”Bryssel”. Charles de Gaulle var inte rädd för kritisera teknokraterna i Kommissionen, och trodde inte på visionen om ett Europas Förenade Stater. Hans position skulle i de termer som används i denna uppsats närmast ha kvalificerat som ”mild” euroskepticism. I folkomröstningen om Maastrichtfördraget 1992 röstade hela 48,95 procent av de franska väljarna faktiskt mot fördraget, men det var först den 29 maj 2005 som ”skeptikerna” fick överhanden, då runt 55 procent av väljarna fällde Konstitutionsfördraget.

Hur är det då med de nya medlemsländerna och kandidatländerna? I figur 1 har respondenterna blivit tillfrågade om det kommande medlemskapet i EU (opinionsmätningar från 1999–2004) och, åtminstone vid två mättillfällen, om det faktiska medlemskapet (hösten 2004 och våren 2005). De mest kritiska rösterna återfinns i Kroatien och på Malta, samt i Estland och Lettland.

Den påfallande höga andelen kritiska medborgare i Kroatien – 27 procent – kan möjligtvis tillskrivas den så kallade Gotovina-affären, som under våren 2005 ledde till en tillfällig kris i relationerna mellan Kroatien och EU, då medlemskapsförhandlingarna lades på is. EU krävde att Kroatien, som blivit ett officiellt kandidatland först i juni 2004, skulle samarbeta fullt ut med FN:s krigsförbrytartribunal i Haag. Förhandlingarna återupptogs dock redan i oktober 2005.

I de resterande länderna är det artikulera motståndet mot ett EU-medlemskap förhållandevis svagt. I Rumänien och Bulgarien var det enbart i genomsnitt 3–5 procent av respondenterna som uppfattade ett – vid den tidpunkten – kommande EU-medlemskap som en dålig idé (figur 1).

Figur 1. Hård euroskepticism i Europa: andel respondenter som tycker att medlemskapet i EG och EU är "dåligt", 1981–2005 (%).

Källor: Candidate Countries Eurobarometer 2001; 2002; 2003.2; 2003.4; 2004.1; Eurobarometer 16 (våren 1981) till 63 (våren 2005). Data från Norge (1991–1994), Nordirland (1991–2002), Finland (1992–2005), Sverige och Österrike (1994–2005), norra Cypern och Kroatien (2004–2005). Data från alla nya medlemsländer och kandidatländer (1999/2000–2005).

Figur 1 visar sammantaget att det finns ett distinkt geografiskt mönster beträffande missnöjet med EU-medlemskapet, här tolkat som förekomsten av ”hård” euroskepticism. Detta missnöje är tydligast utanför Kontinentaleuropa, i Norden och Storbritannien. I EU:s kärnområde och i Sydeuropa är missnöjet betydligt mindre. I EU:s nya medlemsstater är det bara på Malta och i delar av Baltikum som ett tydligt missnöje gör sig gällande. På andra håll finns ett mer beskedligt missnöje eller möjligtvis en mer avvaktande hållning. Bland Balkanländerna tycks det finnas en okritisk tro på EU-medlemskapets fördelar i Bulgarien och Rumänien, men en betydligt starkare – om än tillfällig – misstänksamhet i Kroatien. Också i Turkiet har den distanserade hållningen till EU varit tydlig under senare år. I EB 67 (våren 2007) var det runt 22 procent av turkarna som tyckte att ett framtida EU-medlemskap lät som en dålig idé.

Geografi i sig förklarar kanske inte så mycket, även om det upplevda kulturella eller faktiska geografiska avståndet från Bryssel kan ha betydelse. Vi berörde ovan hur de praktiska erfarenheterna av Europasamarbetet också tycks spela en viss roll. Österrikes plats i det mer euroskeptiska lägret (figur 1) skulle ju kunna förklaras på det viset. Tillsammans med Sverige och Finland kom man med i EU först 1995.

Få eller inga teoretiska begrepp låter sig dock fångas enbart med hjälp av ett fåtal indikatorer, eller genom en enstaka fråga i en opinionsundersökning (jfr Adcock & Collier 2001). Ett annat sätt att försöka mäta förekomsten av ”hård” euroskepticism bland Europas medborgare är att se på utfallen i folkomröstningarna om fortsatt eller fördjupad europeisk integration. Den uppmärksamme läsaren protesterar rimligtvis nu. I framställningen ovan har vi inte varit konsekventa, kan man tycka, då vi talat om utfallen i exempelvis de norska folkomröstningarna om medlemskap i EG och EU 1972 och 1994 som indikatorer på ”hård” euroskepticism, medan utfallet i exempelvis den holländska folkomröstningen om Konstitutionsfördraget 2005 beskrevs som ett resultat av ”mild” euroskepticism. Sanningen är naturligtvis att vi inte enbart utifrån utfallen (mätt i procent ”för” och ”mot”) kan avgöra vilken *form* av euroskepticism det handlar om. Vad vi däremot *kan* göra är att se på ländervariationen. Finner vi samma geografiska mönster som i figur 1 genom att studera styrkan på ”nej-opinionerna” i de olika integrationsfolkomröstningarna som har hållits?

I tabell 4 har vi sammanfattat delar av resultaten i de folkomröstningar som har hållits om europeisk integration mellan 1972 och 2008. Vi har rangordnat länderna efter storleken på den del av väljarkåren som vid varje tillfälle röstade *mot* fortsatt eller fördjupad integration. Utfallet i tabellen motsäger på det stora hela inte utfallet i figur 1. Vi känner istället igen det geografiska mönstret. De befolkningar som kan sägas vara mest ”euroskeptiska” i detta avseende (med ”nej-röster” i storleksordningen 50 procent och uppåt) återfinns i de nordiska länderna Sverige, Norge och Danmark (inklusive den forna provinsen Grönland). Folkomröstningen på Cypern 2004 kan vi kanske bortse ifrån, då den enbart indirekt rörde frågan om europeisk integration. Det är annars Schweiz som sticker ut, som det verkligt euroskeptiska landet i Europa. Runt 77 procent av väljarna röstade våren 2001 mot medborgarinitiativet ”Ja till Europa”, som drev frågan att Schweiz omedelbart skulle inleda förhandlingar om medlemskap i EU. Schweiz har vid andra folkomröstningar, både tidigare och senare, också uppvisat en kraftfull euroskeptisk opinion. EES-avtalet avsågs 1992, och det var med en knapp majoritet som Schweiz kunde godta Schengensamarbetet 2005.

Bland EU:s nya medlemmar i Centraleuropa är andelen ”nej-röstare” förhållandevis små, vilket stämmer ganska väl med den bild som framkom i figur 1. Ser vi på *Mal-Tabell 4. Andel röster ”mot” fortsatt eller fördjupad europeisk integration i folkomröstningar 1972–2008 (%)*.

Andel	Land	År	Fråga
6.20 %	Slovakien	2003	Medlemskap i EU
8.70 %	Rumänien	2003	Omröstning om ny konstitution (förberedelse för EU-medlemskap)
9.03 %	Litauen	2003	Medlemskap i EU
10.31 %	Slovenien	2003	Medlemskap i EU
11.94 %	Italien	1989	<i>En effektiv union</i> (om EG:s utveckling mot EU)
16.25 %	Ungern	2003	Medlemskap i EU
16.90 %	Irland	1972	Medlemskap i EG
17.24 %	Spanien	2005	Fördraget om en Konstitution för Europa
22.55 %	Polen	2003	Medlemskap i EU
22.67 %	Tjeckien	2003	Medlemskap i EU
26.40 %	Aland	1994	Medlemskap i EU
27.47 %	Schweiz	1972	Frihandelsavtal med EG
30.08 %	Irland	1987	Enhetsakten
30.95 %	Irland	1992	Maastrichtfördraget
31.72 %	Frankrike	1972	Folkomröstning om en första utvidgning av EG
32.20 %	Lettland	2003	Medlemskap i EU
32.77 %	Storbritannien	1975	Folkomröstning om fortsatt medlemskap i EG
32.81 %	Schweiz	2000	Folkomröstning om sju bilaterala avtal med EU
33.17 %	Estland	2003	Medlemskap i EU
33.42 %	Osterrike	1994	Medlemskap i EU
36.71 %	Danmark	1972	Medlemskap i EG
37.11 %	Irland	2002	Nicefördraget (reviderat)
38.26 %	Irland	1998	Amsterdamfördraget
43.12 %	Finland	1994	Medlemskap i EU
43.23 %	Danmark	1993	Maastrichtfördraget (reviderat)
43.48 %	Luxemburg	2005	Fördraget om en Konstitution för Europa
43.76 %	Danmark	1986	Enhetsakten
44.12 %	Liechtenstein	1995	EES-avtalet (reviderat)
44.19 %	Liechtenstein	1992	EES-avtalet
44.90 %	Danmark	1998	Amsterdamfördraget
45.40 %	Schweiz	2005	Schengensamarbetet
46.35 %	Malta	2003	Medlemskap i EU
47.26 %	Sverige	1994	Medlemskap i EU
48.95 %	Frankrike	1992	Maastrichtfördraget
50.34 %	Schweiz	1992	EES-avtalet
52.00 %	Grönland	1982	Folkomröstning om fortsatt medlemskap i EG
52.08 %	Danmark	1992	Maastrichtfördraget
52.20 %	Norge	1994	Medlemskap i EU
53.13 %	Danmark	2000	Valutaunionen (euron)
53.40 %	Irland	2008	Lissabonfördraget
53.50 %	Norge	1972	Medlemskap i EG
53.87 %	Irland	2001	Nicefördraget
54.70 %	Frankrike	2005	Fördraget om en Konstitution för Europa
55.90 %	Sverige	2003	Valutaunionen (euron)
61.60 %	Holland	2005	Fördraget om en Konstitution för Europa
75.83 %	Cypern	2004	Folkomröstning om FN:s återföreningsplan
76.85 %	Schweiz	2001	Medborgarinitiativet <i>Ja till Europa</i> (förberedelse för EU-medlemskap)

Källa: EU-upplysningen.

ta, Estland och Lettland finner vi – inte oväntat – genast högre andelar euroskeptiska medborgare.

Frankrike figurerar långt ner i tabell 4, med förhållandevis stora andelar euroskeptiska eller ”nejsägande” medborgare. Vi har redan varit inne på Frankrikes lite ambivalenta hållning till EU, och vi kan väl bara konstatera att utfallet här antyder att fransmännen skulle vara något mer euroskeptiska än vad utfallet i figur 1 indikerar. Det är egentligen bara Holland och Irland som är våra riktiga avvikande fall, således – dessa två länder ”borde inte” vara placerade i den nedre delen av tabell 4, om vi skulle utgå ifrån att figur 1 berättade den fullständiga sanningen om förekomsten av euroskepticism i Europa. Opinionsmätningar har år efter år bekräftat bilden av holländarna och irländarna som riktigt entusiastiska anhängare av hela det europeiska integrationsprojektet. Detta till trots valde alltså en majoritet av irländarna att rösta mot Nicefördraget i juni 2001 och Lissabonfördraget i juni 2008, och över 60 procent av holländarna valde att fälla Konstitutionsfördraget sommaren 2005. Allt det visar på behovet av att differentiera ytterligare mellan olika typer av EU-kritiska förhållningssätt. All euroskepticism är uppenbarligen inte ”hård” eller ”principiell”.

Mild eller prestationsrelaterad euroskepticism

Vad kan då sägas om den ”mildare” formen av euroskepticism, och om de problem som är förknippade med att mäta förekomsten av denna typ av EU-kritiska opinion? Det finns i vårt opinionsdatamaterial en rad frågor som rör EU:s faktiska funktionssätt, och som således skulle kunna användas för att spåra det prestationsrelaterade missnöjet med EU (jfr tabell 3).

En lämplig fråga av detta slag är den något krassa *quid-pro-quo*-fråga som under lång tid varit inkluderad i *Eurobarometer*-mätningarna (jfr Brinegar & Jolly 2005: 171, 178): ”Allt som allt, skulle du säga att vårt land har tjänat på att vara medlem i EU eller inte?” För medborgare utanför EU är frågan formulerad som så, att respondenterna har att ta ställning till om de tror att det egna landet *kommer* att tjäna på ett eventuellt framtida medlemskap eller inte. Det finns därutöver naturligtvis en hel rad frågor om specifika aspekter av EU:s faktiska funktionssätt, som exempelvis rör valutasamarbetet, jordbrukspolitiken, utrikespolitiken eller den gemensamma säkerhets- och försvarspolitiken.

Problemet med alla dessa frågor – inklusive *quid-pro-quo*-frågan – är att de inte utan vidare kan användas som mått på mild euroskepticism, av den enkla och självklara anledningen att också medborgare som på ett *principiellt* plan är motståndare till EU och kanske hela tanken på europeisk integration (den hårda formen av euroskepticism) kan tänkas svara i en opinionsmätning att det egna landet *inte* tjänar på medlemskapet i EU eller att de är *missnöjda* med EU:s sätt att sköta valutaunionen, jordbrukspolitiken, utrikespolitiken eller säkerhets- och försvarspolitiken (Brinegar & Jolly 2005: 171). För att undkomma detta mätproblem har vi i tabell 5 konstruerat en matris som bygger på två dimensioner: en dimension som rör det principiella motståndet mot el-

ler stödet för EU och europeisk integration, och en dimension som rör det villkorade stödet för (eller det prestationsrelaterade missnöjet med) EU.

Tabell 5 kan användas för att göra en något mer sofistikerad åtskillnad mellan olika förhållningssätt till EU och europeisk integration än den som framkom i tabell 3. Den prestationsrelaterade eller *milda formen av euroskepticism* har här särskilt markerats, i tabellens nedre vänstra hörn. Medborgare med detta förhållningssätt är neutralt eller positivt inställda till själva poängen med EU – man accepterar exempelvis det egna landets medlemskap i unionen – men man tycker *samtidigt* att det egna landet inte har tjänat (eller kommer att tjäna) på ett medlemskap, av olika anledningar. Det kan handla om ett missnöje med olika aspekter av EU:s faktiska funktionssätt, inom konkreta politikområden vid vissa tidpunkter. Det kan också handla om medborgare i små medlemsländer, som känner en oro över att mekanismerna för beslutsfattande inom EU gynnar de stora medlemsländerna, på de små ländernas bekostnad.

Den *hårda varianten av euroskepticism* täcker tabellens högra kolumn, och det är i synnerhet i det nedre högra hörnet som vi finner de skarpaste kritikerna: här förenas ett principiellt avståndstagande från EU med uppfattningen att EU i praktiken fungerar så dåligt, att det egna landet inte tjänar på att vara medlem. Men ett principiellt avståndstagande skulle också – rent teoretiskt – kunna kombineras med en positiv värdering av de materiella fördelarna med ett EU-medlemskap. Denna kombination finner vi i det övre högra hörnet (”hård men pragmatisk euroskepticism”). I det övre vänstra hörnet finns ingen ”skepticism” över huvud taget: här har vi istället EU-anhängarna.

Uppställningen i tabell 5 hamnar nära den analysmodell som två andra forskare har utvecklat, också utgående från Taggart och Szczerbiaks ursprungliga typer av euroskepticism (tabell 1). Dessa två forskare – Kopecký och Mudde (2002) – arbetar med två dimensioner, som i praktiken motsvarar den distinktion som vi här har lånat från Pippa Norris och David Easton (tabell 2), alltså den mellan en *principiell* dimension och en *prestationsrelaterad* dimension. Kopecký och Mudde är dock mer konsekventa i sin analysmodell än vad vi kanske har varit hitintills. För Kopecký och Mudde handlar den principiella dimensionen om stöd för eller motstånd mot *europeisk integration*, som princip eller idé. Man kan acceptera denna idé (”eurofiler”) eller förkasta hela

Tabell 5. Olika former av euroskepticism, identifierade med hjälp av Eurobarometerfrågor.

		Principiellt stöd / motstånd	
		Positiv eller neutral till EU och europeisk integration	Negativ till EU och europeisk integration
Prestationsrelaterat stöd / motstånd	Villkorat stöd för EU: det egna landet har tjänat på medlemskapet	Ingen euroskepticism (Euroentusiaster)	Hård men pragmatisk euroskepticism (Europragmatiker)
	Prestationsrelaterat missnöje med EU: det egna landet har inte tjänat på medlemskapet	Mild euroskepticism (Euroskeptiker)	Hård euroskepticism (Euromotståndare)

tanken på ett enat Europa ("eurofober"). Den prestationsrelaterade dimensionen handlar hos Kopecký och Mudde om det specifika EU-samarbetet, såsom det i praktiken fungerar. Man kan alltså vara för europeisk integration, men samtidigt tycka illa om EU. De två författarna lägger dessutom in ett utvärderande innehåll i denna senare dimension: olika aktörer kan vara "EU-optimister" och se ljus på EU-projektets utvecklingsmöjligheter, eller "EU-pessimister" och se problem med EU:s framtid.

Kopecký och Mudde (2002: 216) ställer alltså upp matris som till stora delar överlappar med resonemanget här. Vi har därför lagt in deras benämningar på de olika förhållningssätten inom parentes i tabell 5: *euroentusiaster*, *euroskeptiker*, *europragmatiker* och *euromotståndare* ("eurorejects"). Det kan verka lite förvirrande med dessa alternativa begrepp. Kopecký och Mudde använder exempelvis "euroskepticism" *enbart* som etikett på det vi här har kallat för "mild" eller prestationsrelaterad euroskepticism (jfr Henderson 2002: 8). Det finns någonting intuitivt tilltalande med att ändå hålla sig till Taggart och Szczerbiaks språkbruk, och göra en grundläggande åtskillnad mellan "hårda" och "milda" former av euroskepticism. Samtidigt måste vi alltså vara uppmärksamma på *de olika formerna* av hård euroskepticism (tabell 5), liksom de delvis olikartade bevekelsegrunderna för mild euroskepticism (tabell 3).

Vi ska återkomma till en diskussion av de olika analysmodellerna i det avslutande resonemanget i denna artikel, men först ska vi se på ytterligare ett par empiriska exempel. Vilket utseende får den euroskeptiska kartan om vi analyserar opinionsdata utifrån tabell 5, och fokuserar på "mild" euroskepticism?

I tabell 6 har vi försökt att ge en ögonblicksbild av förekomsten av denna form av euroskepticism i Europa (data från våren 2007). Vi har använt två frågor, ställda mot varandra i en korstabell (som i tabell 5). Medborgare som tycker att det egna landets medlemskap i EU är bra eller i varje fall acceptabelt ("varken bra eller dåligt") och

Tabell 6. Mild euroskepticism i Europa (%).

Under 10 procent	10-20 procent	Över 20 procent
Irland (3)	Turkiet (10)	Frankrike (21)
Litauen (5)	Estland (10)	Italien (22)
Danmark (6)	Polen (11)	Tjeckien (22)
Spanien (8)	Rumänien (11)	Sverige (22)
Malta (9)	Bulgarien (12)	Finland (22)
Norra Cypern (9)	Slovakien (12)	Osterrike (23)
	Portugal (12)	Lettland (23)
	Nordirland (13)	Kroatien (23)
	Grekland (14)	Tyskland (29)
	Belgien (14)	Cypern (31)
	Luxemburg (15)	Ungern (34)
	Slovenien (15)	
	Storbritannien (17)	
	Nederländerna (18)	

Källa: Eurobarometer 67 (våren 2007).

som *samtidigt* ifrågasätter medlemskapets fördelar för det egna landet (det vill säga, tycker att det egna landet *inte* har tjänat på medlemskapet) har här klassats som ”milda euroskeptiker”. I länder utanför EU har frågorna handlat om en eventuell framtida anslutning till unionen och om det egna landet skulle kunna tänkas tjäna på detta eller inte.

Liksom tidigare (figur 1) finner vi Sverige, Finland, Österrike, Frankrike, Lettland och Kroatien i kolumnen med de högre nivåerna av euroskepticism. Samtidigt finns flera avvikelser från det tidigare mönstret. Tyskland och Italien hamnar också i den mer euroskeptiska kolumnen i tabell 6. Av 2004 års medlemmar hamnar Tjeckien, Ungern och Cypern i samma kolumn. Storbritannien, Malta och Danmark däremot, vilka i figur 1 framträdde som uttalat euroskeptiska, uppvisar här betydligt lägre nivåer av EU-kritiska opinioner. ”Mild” euroskepticism är alltså inte exakt samma sak som ”hård” euroskepticism

Avslutande reflektioner

Det finns idag en omfattande litteratur om medborgarnas förhållningssätt till det europeiska integrationsprojektet. I den tidigare forskningen har man analyserat EU-kritiska partier, kontextuella faktorer och olika slags sociala och ekonomiska faktorer på individnivån för att försöka förklara varför vissa medborgare är mer kritiska än andra till europeisk integration. När det mer specifikt gäller analyser av den EU-kritiska opinionen, finns det ett par analytiska ramverk eller modeller att välja mellan.

De analysmodeller vi har tittat på i denna artikel gör en grundläggande distinktion mellan *hård* eller *principiell* euroskepticism och *mild* eller *prestationsrelaterad* euroskepticism. Tanken är att vi med denna enkla distinktion ska kunna fånga olika former av EU-kritiska förhållningssätt, oavsett om det handlar om partibaserad EU-kritik eller euroskepticism på medborgarnivån.

I tabell 7 har vi sammanfattat utfallet från de (tentativa) empiriska testerna av de olika formerna av euroskepticism. I den första kolumnen har vi inkluderat innehållet från tabell 6 (”mild” euroskepticism). Länder där över 15 procent av medborgarna uppvisar den speciella kombination av attityder som den aktuella analysmodellen anger (tabell 5) – alltså, uppfattar det egna landets medlemskap i EU som åtminstone acceptabelt men samtidigt menar att det egna landet *inte* har tjänat på medlemskapet (eller kommer att tjäna på ett eventuellt framtida medlemskap) – har vi markerat med ett kryss. Detta är de länder där det alltså förekommer en relativt utbredd ”mild” euroskepticism.

Den andra kolumnen i tabell 7 bygger på utfallet i figur 1. Här har vi på motsvarande sätt markerat de länder där mer än 15 procent av medborgarna (medelvärden över tid) tycker att det egna landets medlemskap i EU är ”dåligt”, vilket har varit vår indikator på ”hård” euroskepticism.

Utfallet i de två första kolumnerna är på det stora hela tillfredsställande, såtillvida att det ligger i linje med vad vi kunde förvänta oss, givet våra utgångspunkter. För det första finns ett icke obetydligt mått av överlappning mellan de två kolumnerna: vi finner såväl ”mild” som ”hård” euroskepticism – mätt på detta sätt – i Sverige, Frankrike, Storbritannien, Kroatien, Finland, Österrike och Lettland. Vi kan på motsvarande

sätt peka på *frånvaron* av båda formerna av euroskepticism i en hel rad fall: Belgien, Irland, Nordirland, Grekland, Spanien, Portugal, Polen, Litauen, Slovakien, Bulgarien, Rumänien och Turkiet (inklusive norra Cypern).

Samtidigt är ”mild” euroskepticism uppenbarligen inte identiskt med ”hård” euroskepticism. Också i Nederländerna, Cypern, Ungern, Tjeckien, Slovenien, Luxemburg, Tyskland och Italien förekommer den mildare formen av EU-kritik (men ingen motsvarande ”hård” euroskepticism). Det omvända mönstret – enbart förekomsten

Tabell 7. Euroskepticism i Europa (utfall utifrån olika analysmodeller).

	Mild euroskepticism (över 15 procent i tabell 6)	Hård euroskepticism (över 15 procent i figur 1)	Förekomsten av partibaserad hård euroskepticism (Berglund et al. 2006)	Faktiskt motstånd mot europeisk integration (över 45 procent i tabell 4)
Sverige	X	X	X	X
Frankrike	X	X	X	X
Storbritannien	X	X	X	
Kroatien	X	X	X	
Danmark		X	X	X
Nederländerna	X			X
Finland	X	X		
Österrike	X	X		
Malta		X		X
Cypern	X			X
Lettland	X	X		
Ungern	X		X	
Tjeckien	X		X	
Polen			X	
Estland		(X)		
Slovenien	(X)			
Belgien			X	
Luxemburg	(X)			
Tyskland	X			
Italien	X			
Irland				X
Grekland			X	
Spanien				
Portugal				
Nordirland				
Litauen				
Slovakien				
Bulgarien				
Rumänien				
Turkiet				
Norra Cypern				

av den hårdare formen av euroskepticism – återfinns vi i Danmark, Estland och på Malta (tabell 7).

I den tredje kolumnen i tabell 7 har vi markerat de länder där det enligt analysen i Berglund et al. (2006) – utifrån modellen i tabell 1 – förekommer ”hård” partibaserad euroskepticism. Den tidigare forskningen (jfr ovan) har förberett oss på att det kan finnas en betydande diskrepans mellan väljarstyrkan hos euroskeptiska partier och andelen euroskeptiska medborgare (mätt genom opinionsundersökningar) i olika länder (Hooghe 2007: 8). Här finner vi dock en betydande överlappning, på det viset att de länder som Berglund et al. (2006) räknar upp, också är de länder som vi redan markerat i de två första kolumnerna: Sverige, Frankrike, Storbritannien, Kroatien (överlappning mellan tre kolumner) samt Danmark, Ungern och Tjeckien (överlappning mellan två kolumner). Samtidigt finner vi i den tredje kolumnen också Polen, Belgien och Grekland, länder som – enligt analysen i denna artikel – inte uppvisar någon utbredd form av euroskepticism på individnivån (jfr Markowski & Tucker 2006). Det tycks alltså finnas substans i tesen om ett gap mellan partibaserad och medborgarlig euroskepticism.

De tre första kolumnerna i tabell 7 visar sammantaget att beroende på vilken analysmodell vi väljer, kommer vi att få lite olika utseenden på den euroskeptiska kartan. Detta är dock, igen, i stort sett i linje med vad vi hade förväntat oss. Förutom ett tänkbart glapp mellan medborgare och politiska partier, har modellerna utgått från tanken att vi bör skilja på kritik som gäller själva idén om EU som projekt (ett integrerat Europa), och kritik som rör EU:s specifika funktionssätt inom olika områden. De analysmodeller som använts här tycks kunna fånga upp denna distinktion, och på viset framstår de som användbara. En analysmodell som den i tabell 5 hjälper oss således att undersöka *nyanserna* i det folkliga motståndet eller mistänksamheten mot det europeiska integrationsprojektet.

Ett annat sätt att värdera analysmodellernas giltighet, är helt enkelt att se på de länder som överhuvudtaget markeras i tabell 7. Oavsett vilken modell vi utgår från, kommer länder som Sverige, Frankrike, Storbritannien och Kroatien att betecknas som ”euroskeptiska”, medan länder som exempelvis Spanien, Portugal, Bulgarien och Rumänien åtminstone för tillfället *inte* kan betecknas som ”euroskeptiska”.

I den fjärde kolumnen i tabell 7 har vi markerat de länder där det i de olika folkomröstningarna om europeisk integration har förekommit mer än 45 procent av väljarna som röstat *mot* fortsatt integration (se tabell 4). Här blir dock överensstämmelsen med tidigare kolumner något mindre tydlig. Sverige, Danmark och Frankrike faller in i det förväntade mönstret. Här finner vi den ”hårda” formen av euroskepticism på både medborgarnivån och partinivån. Kroatien kan vi bortse från, då landet ännu inte haft någon EU-relaterad folkomröstning. Likaså kan vi kanske bortse från Storbritannien, vars enda Europafolkomröstning hölls 1975, där 33 procent röstade mot ett fortsatt brittiskt medlemskap i EG.

Men om förekomsten av euroskepticism på både medborgarnivån och partinivån skulle vara en förutsättning för en stor andel integrationsmotståndare i folkomröstningarna, framstår Irland och möjligtvis Nederländerna som avvikande fall. I båda länderna har tre viktiga fördrag – Nicefördraget 2001, Konstitutionsfördraget 2005 och Lissabonfördraget 2008 – blivit fälda av medborgarna, trots frånvaron av åt-

minstone ”hård” euroskepticism på både medborgarnivån och partinivån. I det holländska fallet fanns dock ”mild” euroskepticism företrädd på medborgarnivån.

Det motsatta förhållandet finner vi i Ungern och Tjeckien. Här finns euroskepticism i någon form företrädd på både medborgarnivån och partinivån. Men andelen ungrare och tjecker som faktiskt röstade mot EU-medlemskapet 2003 var förhållandevis beskedliga, enbart 16 procent och 23 procent.

I Finland, Österrike och Lettland finns såväl ”mild” som ”hård” euroskepticism på medborgarnivån, men inget av länderna kvalificerar för en markering i den sista kolumnen i tabell 7, alltså når upp till den – något godtyckligt – valda nivån på 45 procent. Samtidigt var det i alla tre länder icke obetydliga andelar av befolkningarna som faktiskt röstade mot EU-medlemskapet: 32 procent i Lettland (2003), 33 procent i Österrike (1994) och 43 procent i Finland (1994). Malta och Cypern kvalificerar däremot för en markering i den sista kolumnen i tabell 7, och kombinerar detta – en hög andel integrationsmotståndare – med någon form av relativt utbredd euroskepticism på medborgarnivån. Dock, liksom i fallet Holland, saknas här ”hård” partibaserad euroskepticism. Allt som allt finns det här ändå ett mönster, om än inte ett väldigt tydligt sådant.

Avslutningsvis ett par noteringar som rör konstruktionen av analysmodellerna för *euroskepticism på medborgarnivån*. Vi har sett att modeller som de i tabell 3 och tabell 5 hjälper oss att göra en tydlig åtskillnad mellan två dimensioner när det gäller medborgarnas förhållningssätt till europasamarbetet. Vi kan se att *hård* eller *principiell* euroskepticism och *mild* eller *prestationsrelaterad* euroskepticism är delvis olikartade fenomen. Detta torde ha framgått med önskvärd tydlighet. Man kan däremot tycka att modellerna har en allvarlig brist på det viset att de inte hjälper oss att skilja på attityder till det specifika projekt som vi kallar för EU å ena sidan, och attityder till själva idén eller visionen om europeisk integration, å andra sidan. Det är ju en legitim och knappast ovanlig hållning att säga sig vara en anhängare av europeiskt samarbete som sådant, men samtidigt motsätta sig EU som specifikt politiskt projekt. Borde vi därför inte följa Kopecký och Mudde (2002), och uteslutande föra allt som gäller just ”EU och Bryssel” till den praktiska eller utvärderande dimensionen, och bara tala om *idén om europeisk integration* när vi resonerar om det *principiella* motståndet?

Nej, inte nödvändigtvis. Problemet är att vi – till skillnad från Kopecký och Mudde (2002) som analyserar *partibaserad* euroskepticism – måste konstruera vår analysmodell med ett öga på det empiriska materialet, det vill säga de frågor som finns i *Eurobarometer*-undersökningarna (jfr Neumayer 2008). Och de mått eller indikatorer som vi har på den hårda eller principiella formen av euroskepticism är frågor som rör just ”EU”, den Europeiska Unionen. Frågorna är helt enkelt konstruerade på det sättet. Det finns inga frågor som explicit ber medborgarna att ta ställning till ”Europatanken” som sådan. Vår pragmatiska lösning på detta problem är helt enkelt att acceptera att frågorna ser ut som de gör. Det blir ingen skillnad på resonemanget om våra två olika *dimensioner*, utan det handlar möjligtvis om en viss språkförbistring. Det kan samtidigt noteras att detta inte är särskilt kontroversiellt: Taggart och Szczerbiak (2002) följer samma pragmatiska linje. Vi får så att säga nöja oss med exempelvis frågan i figur 1 som en indikator på ”hård” euroskepticism: att det finns medborgare som menar att EU-medlemskapet är ”dåligt” uppfattar vi som en rimlig indikator på

förekomsten av ett principiellt motstånd mot EU/europeisk integration (jfr Szczerbiak & Taggart 2003). När detta motstånd sedan testas mot utvärderande frågor, som explicit rör EU:s *funktionssätt*, får vi åtminstone en bild av *olika former* av euroskeptiska förhållningssätt bland Europas medborgare (tabell 5).

Samtidigt är vår här valda indikator på ”hård” euroskepticism problematisk också i ett annat avseende (jfr Brinegar & Jolly 2005: 171). Frågan om huruvida EU-medlemskapet är ”bra” eller ”dåligt” tar inte hänsyn till hur medborgarna ser på det aktuella integrationsprojektet i relation till dess *framtida* utseende. En medborgare kan exempelvis tycka att det egna landets medlemskap i EU är ”bra” men samtidigt *inte* önska ytterligare integration. Ett helt annat förhållningssätt kan vi hitta hos medborgare som också tycker att EU-medlemskapet är ”bra”, men som därtill önskar *ytterligare fördjupad integration*, ja rent av framväxten av en stark europeisk superstat. EU-medlemskapsvariabeln hjälper oss inte att fånga upp dessa skilda förhållningssätt. Brinegar och Jolly (2005: 171–172) har därför föreslagit att vi istället bör använda ett annat mått på den principiella EU-kritiken, nämligen en fråga som har ingått i EB-mätningarna från och till sedan 1990-talet, som ber respondenterna att ta ställning till om integrationshastigheten rent generellt bör öka, eller tvärtom stanna upp. Samtidigt medger Brinegar och Jolly att frågan om EU-medlemskapet har den fördelen att den funnits med väldigt länge i opinionsmätningarna, medan frågan om önskad integrationshastighet ger oss en mer begränsad tidsserie (jfr Brinegar & Jolly 2004).

Vi behöver dock inte rata någon av frågorna. Båda dessa variabler kan – var för sig eller i kombination – inkluderas i en sådan analysmodell som den i tabell 5, som grund för ett mått på *hård* eller *principiell euroskepticism*. Vidare är det naturligtvis möjligt att också utnyttja den stora mängd övriga frågor som ingår i EB-mätningarna för att med konventionella statistiska analystekniker göra mer sofistikerade undersökningar av EU-medborgarnas förhållningssätt till europeisk integration. Det mer blygsamma syftet med denna artikel har dock varit att diskutera användbarheten av ett par av de analysmodeller som föreslagits i de senaste årens forskning om EU-kritiska opinioner och det europeiska integrationsprojektets framtid.

Referenser

- Adcock, Robert & Collier, David, 2001. "Measurement Validity: A Shared Standard for Qualitative and Quantitative Research", *American Political Science Review* 95(3), s 529–546.
- Anderson, Carolyn J. & Kaltenthaler, Karl, 1996. "The Dynamics of Public Opinion Toward European Integration, 1973–1993", *European Journal of International Relations* 2(2), s 175–199.
- Anderson, Carolyn J. & Reichert, M. Shawn, 1996. "Economic Benefits and Support for Membership in the EU: A Cross-National Analysis", *Journal of Public Policy* 15(3), s 231–249.
- Aspinwall, Mark, 2002. "Preferring Europe: Ideology and National Preferences on European Integration", *European Union Politics* 3(1), s 81–111.
- Batory, Agnes, 2002. "Attitudes to Europe: Ideology, Strategy, and the Issue of European Union Membership in Hungarian Party Politics", *Party Politics* 8, s 525–539.
- Berglund, Sten, Ekman, Joakim, Vogt, Henri & Aarebrot, Frank, 2006. *The Making of the European Union: Foundations, Institutions and Future Trends*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Brinegar, Adam P. & Jolly, Seth K., 2004. "Measuring Support for European Integration Using the Eurobarometer", i Geer, John (red), *Public Opinion and Polling around the World*. Denver: ABC-Clio.
- Brinegar, Adam P., Jolly, Seth K. & Kitschelt, Herbert, 2004. "Varieties of Capitalism and Political Divides over European Integration", i Marks, Gary & Steenbergen, Marco (red), *European Integration and Political Conflict: Citizens, Parties, Groups*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brinegar, Adam P. & Jolly, Seth K., 2005. "Location, Location, Location: National Contextual Factors and Public Support for European Integration", *European Union Politics* 6(2), s 155–180.
- Candidate Countries Eurobarometer* 2001, 2002, 2003.2, 2003.4, 2004.1. Datafiler och officiella publikationer. Bryssel: Europakommissionen.
- Carey, Sean, 2002. "Undivided Loyalties: Is National Identity an Obstacle to European Integration?", *European Union Politics* 3(4), s 387–413.
- Carrubba, Clifford, 2001. "The Electoral Connection in European Union Politics", *Journal of Politics* 63(1), s 141–158.
- Crum, Ben, 2007. "Party Stances in the Referendums on the EU Constitution: Causes and Consequences of Competition and Collusion", *European Union Politics* 8(1), s 61–82.
- Dalton, Russell & Eichenberg, Richard, 1998. "Citizen Support for Policy Integration", i Sanholtz, Wayne & Stone Sweet, Alec (red), *European Integration and Supranational Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Dalton, Russell J., 2006. *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*. Washington: CQ Press.
- De Vreese, Claes, 2003. *Framing Europe: Television News and European Integration*. Amsterdam: Aksant Academic Publishers.
- Diez Medrano, Juan, 2003. *Framing Europe: Attitudes to European Integration in Germany, Spain, and the United Kingdom*. Princeton: Princeton University Press.
- Downs, Anthony, 1957. *An Economic Theory of Voting*. New York: Harper.
- Duchesne, Sophie & Frogner, André-Paul, 1995. "Is There a European Identity?", i Niedermayer, Oskar & Sinnott, Richard (red), *Public Opinion and Internationalized Governance*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Easton, David, 1965. *A Systems Analysis of Political Life*. New York, London & Sydney: John Wiley & Sons.

- Easton, David, 1975. "A Re-assessment of the Concept of Political Support", *British Journal of Political Science* 5, s 435–457.
- Ehin, Piret, 2001. "Determinants of Public Support for EU Membership: Data from the Baltic Countries", *European Journal of Political Research* 40(5), s 31–56.
- Eichenberg, Richard & Dalton, Russell J., 1993. "Europeans and the European Community: The Dynamics of Public Support for European Integration", *International Organization* 47(4), s 507–534.
- Ekman, Joakim, 2001. *National Identity in Divided and Unified Germany: Continuity and Change*. Örebro: Örebro Studies in Political Science.
- Eurobarometer* 16 (hösten 1981) till 63 (våren 2005). Datafiler och officiella publikationer. Bryssel: Europakommissionen.
- Eurobarometer* 67 (våren 2007). Datafil och officiell publikation. Bryssel: Europakommissionen.
- EU-upplysningen, officiell hemsida (www.eu-upplysningen.se), 2007-04-20.
- Evans, Geoffrey, 1998. "Euroskepticism and Conservative Electoral Support", *British Journal of Political Science* 28(4), s 573–590.
- Flash Eurobarometer* 171–173, 2005. "The European Constitution. Post-referendum Surveys in France, the Netherlands and Luxembourg". Bryssel: Europakommissionen.
- Franklin, Mark N., Marsh, Michael & McLaren, Lauren, 1994. "Uncorking the Bottle: Popular Opposition to European Union in the Wake of Maastricht", *Journal of Common Market Studies* 32(4), s 455–472.
- Franklin, Mark N., Van der Eijk, Cees & Marsh, Michael, 1995. "Referendum Outcomes and Trust in Government: Public Support for Europe in the Wake of Maastricht", *West European Politics* 18(3), s 101–117.
- Franklin, Mark N. & Van der Eijk, Cees, 2004. "Potential for Contestation on European Matters at National Elections in Europe", i Marks, Gary & Steenbergen, Marco (red), *European Integration and Political Conflict: Citizens, Parties, Groups*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fuchs, Dieter, Magni-Berton, Raul & Roger, Antoine (red), 2008. *Euroskepticism. Images of Europe Among Mass Publics and Political Elites*. Opladen: Verlag Barbara Budrich.
- Gabel, Matthew & Palmer, Harvey D., 1995. "Understanding Variation in Public Support for European Integration", *European Journal of Political Research* 27(1), s 3–19.
- Gabel, Matthew, 1998a. "Economic Integration and Mass Politics: Market Liberalization and Public Attitudes in the European Union", *American Journal of Political Science* 42(3), s 936–953.
- Gabel, Matthew, 1998b. "Public Support for European Integration: An Empirical Test of Five Theories", *Journal of Politics* 60, s 333–354.
- Gabel, Matthew, 2002. "Public Opinion and European Integration: The State of the Field", *EUSA Review* 15(3), s 9–10, 16.
- Gabel, Matthew & Anderson, Christopher J., 2002. "The Structure of Citizen Attitudes and the European Political Space", *Comparative Political Science* 35, s 893–913.
- Gabel, Matthew & Scheve, Kenneth, 2007. "Mixed Messages: Party Dissent and Mass Opinion on European Integration", *European Union Politics* 8(1), s 37–59.
- Gilljam, Mikael & Holmberg, Sören, 1996. *Ett knäppt ja till EU*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Golub, Jonathan, 1999. "In the Shadow of the Vote? Decision-Making in the European Community", *International Organization* 53(4), s 733–764.

- Grabbe, Heather & Hughes, Kirsty, 1999. "Central and East European Views on EU Enlargement: Political Debates and Public Opinion", i Henderson, Karen (red), *Back to Europe: Central and Eastern Europe and the European Union*. London: UCL Press.
- Handley, David, 1981. "Public Opinion and European Integration: The Crisis of the 1970s", *European Journal of Political Research* 9, s 335–364.
- Harmsen, Robert & Spiering, Menno (red), 2004. "Euroscepticism: Party Politics, National Identity and European Integration", *European Studies* 20, specialnummer.
- Henderson, Karen, 2001. "Euroscepticism or Europhobia: Opposition Attitudes to the EU in the Slovak Republic", *SEI Working Paper 50/Opposing Europe Research Network Working Papers* 5. Sussex European Institute: University of Sussex.
- Henderson, Karen, 2002. "Exceptionalism or Convergence? Euroscepticism and Party Systems in Central and Eastern Europe". Uppsats, ECPR Joint Sessions of Workshops, Turin, 22–27 mars 2002.
- Hewstone, Miles, 1986. *Understanding Attitudes to the European Community*. New York: Cambridge University Press.
- Hix, Simon, 2007. "Euroskepticism as Anti-Centralization. A Rational Choice Institutional Perspective", *European Union Politics* 8(1), s 131–150.
- Hooghe, Liesbet, 2003. "Europe Divided? Elites vs. Public Opinion on European Integration", *European Union Politics* 4(3), s 281–304.
- Hooghe, Liesbet & Marks, Gary, 2006. "Europe's Blues: Theoretical Soul-Searching After the Rejection of a European Constitution", *PS: Politics and Political Science* 39(2), s 247–250.
- Hooghe, Liesbet, 2007. "What Drives Euroscepticism? Party-Public Cueing, Ideology and Strategic Opportunity", *European Union Politics* 8(1), s 5–12.
- Hughes, James, Sasse, Gwendolyn & Gordon, Claire, 2002. "Saying 'Maybe' to the 'Return to Europe': Elites and the Political Space for Euroscepticism in Central and Eastern Europe", *European Union Politics* 3, s 327–355.
- Imig, Doug & Tarrow, Sidney (red), 2001. *Contentious Europeans: Protest and Politics in the New Europe*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Inglehart, Ronald, 1970. "Public Opinion and Regional Integration", *International Organization* 24, s 764–795.
- Inglehart, Ronald, Rabier, Jacques-Rene & Reif, Karlheinz, 1991. "The Evolution of Public Attitudes Toward European Integration: 1970–86", i Reif, Karlheinz & Inglehart, Ronald (red), *Eurobarometer: The Dynamics of European Public Opinion*. London: McMillan.
- Janson, Per & Mårtensson, Annika, 1998. "Negativa till EU, positiva till Europa – Gymnasieelevers attityder och inställningar", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 101(1), s 51–65.
- Janssen, Joseph, 1991. "Postmaterialism, Cognitive Mobilization and Support for European Integration", *British Journal of Political Science* 21, s 443–468.
- Jolly, Seth K., 2007. "The Europhile Fringe? Regionalist Party Support for European Integration", *European Union Politics* 8(1), s 109–130.
- Klingemann, Hans-Dieter, 1999. "Mapping Political Support in the 1990s: A Global Analysis", i Norris, Pippa (red), *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Kopecký, Petr & Mudde, Cas, 2002. "Two Sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East Central Europe", *European Union Politics* 3(3), s 297–323.
- Linde, Jonas, 2004. *Doubling Democrats? A Comparative Analysis of Support for Democracy in Central and Eastern Europe*. Örebro: Örebro Studies in Political Science.
- Markowski, Radoslaw & Tucker, Joshua A., 2006. "Euroskepticism and the Emergence of Political Parties in Poland", opublicerat manuskript, Wilf Family Department of Politics, New York University.

- Marks, Gary & Wilson, Carole J., 2000. "The Past in the Present: A Cleavage Theory of Party Response to European Integration", *British Journal of Political Science* 30, s 433–459.
- Marks, Gary & Hooghe, Liesbet, 2004. "Does Identity or Economic Rationality Drive Public Opinion on European Integration?", *Political Science* 37(3), s 415–442.
- Marks, Gary & Steenbergen, Marco (red), 2004. *European Integration and Political Conflict: Citizens, Parties, Groups*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marks, Gary, Hooghe, Liesbet, Nelson, Moira & Edwards, Erica, 2006. "Party Competition and European Integration in the East and West: Different Structure, Same Causality", *Comparative Political Studies* 39(2), s 155–175.
- Mathew, D.R., 1980. *Europeanism: A Study of Public Opinion and Attitudinal Integration in the European Community*. Ottawa: Norman Patterson School of International Affairs, Carleton University.
- Mayer, Franz C. & Palmowski, Jan, 2004. "European Identities and the EU – The Ties that Bind the Peoples of Europe", *Journal of Common Market Studies* 43(3), s 573–598.
- McLaren, Lauren M., 2002. "Public Support for the European Union: Cost/Benefit Analysis or Perceived Cultural Threat?", *Journal of Politics* 64(2), s 551–566.
- Neumayer, Laure, 2008. "Euroscepticism as a Political Label: The Use of European Union Issues in the New Member States", *European Journal of Political Research* 47(2), s 135–160.
- Norris, Pippa, 1999. "Introduction: the Growth of Critical Citizens?", i Norris, Pippa (red), *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Norris, Pippa, 2005. *Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pennings, Paul, 2006. "An Empirical Analysis of the Europeanization of National Party Manifestos, 1960–2003", *European Union Politics* 7(2), s 257–270.
- Ray, Leonard, 1999. "Measuring Party Orientations toward European Integration: Results from an Expert Survey", *European Journal of Political Research* 36, s 283–306.
- Ray, Leonard, 2003. "Reconsidering the Link between Incumbent Support and Pro-EU Opinion", *European Union Politics* 4(3), s 259–279.
- Ray, Leonard, 2004. "Don't Rock the Boat: Expectations, Fears, and Opposition to EU-level Policy-Making", i Marks, Gary & Steenbergen, Marco (red), *European Integration and Political Conflict: Citizens, Parties, Groups*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rydgren, Jens & Widfeldt, Anders (red), 2004. *Från Le Pen till Pim Fortuyn. Populism och parlamentarisk högerextremism i dagens Europa*. Stockholm: Liber.
- Schymik, Carsten, 2006. *Europäische Anti-Föderalisten. Volksbewegungen gegen die Europäische Union in Skandinavien*. Leipzig & Berlin: Edition Kirchhof & Franke.
- Shepherd, Robert J., 1975. *Public Opinion and European Integration*. Lexington: Lexington Books.
- Sinnott, Richard, 1995. "Bringing Public Opinion Back In", i Niedermayer, Oskar & Sinnott, Richard (red), *Public Opinion and Internationalised Governance*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Sitter, Nick, 2001. "The Politics of Opposition and European Integration in Scandinavia: Is Euroscepticism a Government-Opposition Dynamic?", *West European Politics* 24, s 22–39.
- Steenbergen, Marco, Edwards, Erica & de Vries, Catherine, 2007. "Who's Cueing Whom? Mass-Elite Linkages and the Future of European Integration", *European Union Politics* 8(1), s 13–35.
- Szczerbiak, Aleks & Taggart, Paul, 2000. "Opposing Europe: Party Systems and Opposition to the Union, the Euro and Europeanisation", *SEI Working Paper 36/Opposing Europe Research Network Working Paper 1*. Sussex European Institute: University of Sussex.

- Szczerbiak, Aleks, 2001. "Polish Public Opinion: Explaining Declining Support for EU Membership", *Journal of Common Market Studies* 39, s 105–122.
- Szczerbiak, Aleks & Taggart, Paul, 2003. "Theorising Party-Based Euroscepticism: Problems of Definition, Measurement and Causality", *Working Papers in Contemporary European Studies* 69. Brighton: Sussex European Institute.
- Taggart, Paul, 1998. "A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems", *European Journal of Political Research* 33(3), s 363–388.
- Taggart, Paul & Szczerbiak, Aleks, 2002. "The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States", *SEI Working Paper 51 / Opposing Europe Research Network Working Paper* 6. Sussex European Institute: University of Sussex.
- Taggart, Paul & Szczerbiak, Aleks, 2005. "Three Patterns of Party Competition Over Europe", opublicerat konferenspapper, "Euroscepticism – Causes and Consequences", 1–2 juli 2005, Amsterdam.
- Taggart, Paul & Szczerbiak, Aleks (red), 2008. *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*. Oxford: Oxford University Press.
- Theiler, Tobias, 2004. "The Origins of Euroscepticism in German-speaking Switzerland", *European Journal of Political Research* 43(4), s 635–656.
- Tiersky, Ronald (red), 2001. *Euroscepticism: A Reader*. Lanham: Rowman & Littlefield.